1 Biblioteka »Nàrodnih Novina« 1

ANDRÉ GIDE

PASTORALNA SIMFONIJA

Cijena Din 8·—

ZAGREB 1931

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA

21735
21735

ANDRÉ GIDE:

PASTORALNA SIMFONIJA

ZAGREB 1931

PRVA BILJEŽNICA

10. februara 189 . . .

Snijeg, koji nije prestao padati već tri dana, zameo je puteve. Nijesam mogao otići u R . . ., gdje sam običavao služiti misu dva puta mjesečno već petnaest godina. Toga jutra našlo se samo trideset vjernika u kapeli La Brévine.

Okoristit ću se slobodnim vremenom, koje mi pruža ovo prisilno zatočenje, da se vratim u prošlost i da pripovjedim, kako je došlo do toga, da se bavim Gertrudom.

Mislim ovdje pisati o svemu onome, što se tiče postanka i razvitka ove pobožne duše, koju sam, čini mi se, izveo iz tmine samo zato, da obožava i ljubi. Neka je blagoslovljen Gospod, koji mi je povjerio ovu zadaću.

Ima tome dvije godine i šest mjeseci, što sam se vraćao iz Chaux-de-Fonda, kad me je neka nepoznata djevojčica hit-

no potražila, da me odvede sedam kilometara odavde nekoj siromašnoj starici, koja je upravo umrla. Konj je još bio upregnut. Smjestio sam dijete u kola i opskrbio se svjetiljkom, jer sam mislio, da se ne ću vratiti prije noći.

Držao sam, da dobro poznajem čitavu okolicu općine, ali prošavši majur Saudraie, dijete mi pokaza put, kojim nisam prolazio nikad. Ipak prepoznam dva kilometra odavde nalijevo jedno malo tajnovito jezero, gdje sam se katkada klizao još kao mladić. Već petnaest godina nijesam ga vidio, jer me pastirska dužnost nije zvala ovamo. Ne bih više mogao kazati, gdje je to bilo, jer sam uopće prestao i misliti na to, ali sam ga, u času večernjeg rumenila i zlatila, prepoznao odjednom, ali tako, kao da sam ga prije vidio samo u snu.

Put je vodio uz potok, koji se gubio presjekom šume i opet tekao duž nekog tresetišta. Sigurno nisam bio nikad ovdje.

Sunce je zapadalo i mi smo se već dulje vremena vozili u sjeni, kad mi najednom moja mala voditeljica označi prstom na obronku brežuljka jednu kolibicu, koju bih bio držao nenastanjenom, da nije iz nje izlazio tanak stup dima, koji se u sjeni pričinjao modrim, a zatim je u nebeskom zlatilu postajao zlatan. Privežem konja za obližnju jabuku i stignem dijete u mračnoj sobici, gdje je umrla starica.

Zapanjila me spokojnost okoline, tišina i ozbiljnost časa. Neka još mlada žena klečala je uz postelju. Dijete, koje sam smatrao unukom pokojnice, a bila je samo njezina služavka, zapali svijeću, koja se dimila, i ukoči se kod podnožja kreveta. Za vrijeme čitavog puta kušao sam da s njom razgovaram, ali nisam mogao iz nje izvući ni četiri riječi.

Žena, koja je klečala, uspravi se. Ni to nije bila rođakinja, kako sam prije mislio, već samo susjeda, prijateljica, koju je služavka bila potražila, kad je vidjela, da joj starica umire, i koja se ponudila, da će čuvati tijelo. Starica, reče mi ona, umrla je bez boli. Govorili smo o pripravama za pokop i pogrebnim obredima. Kako sam već često morao da rješavam sve sam u ovom zaostalom kraju, bio sam, priznajem, u maloj neprilici, da ostavim ovu kuću, tako siromašnu po izgledu, na samoj brizi susjede i mlade služavke. A opet, izgledalo mi je nemoguće, da se u kojem kutu ovog jadnog stana krije kakovo bogatstvo... No što sam mogao da učinim? Zapitao sam, nije li starica ostavila kakovog baštinika.

Tada uzme susjeda svijeću, pruži je prema kutu ognjišta i ja sam mogao ne-

jasno razabrati biće, koje je čučalo uz ognjište, a pričinjalo se kao da spava. Gusta kosa gotovo joj je posvema prekrivala lice.

— Ova slijepa djevojka, po onome, što mi je rekla sluškinja, bila bi neka nećakinja. Čini mi se, da je ona ostala jedina od čitave obitelji. Trebat će je smjestiti u sirotište... Ako ne, ja ne znam, što će biti od nje.

Ljutio sam se, kad sam čuo, da tako odlučuju pred njom o njenoj sudbini, i pobojao sam se, da bi je ove surove riječi mogle rastužiti.

— Ne budite je, — rekoh tiho, opomenuvši susjedu, da barem snizi glas.

— O, ne vjerujte, da ona spava. Ona je slaboumna. Ne govori i ne razumije ništa od onoga, što joj se kaže. Čitavo jutro, otkako sam u sobi, nije se tako reći ni maknula. Ja sam najprije mislila, da je gluha, ali sluškinja mi je rekla, da nije, nego ni starica, koja je uistinu bila gluha, nije s njom nikada govorila. Obje su otvarale usta, samo da jedu i piju.

— Koliko joj je godina?

— Mislim, petnaest... Uostalom, ja ne znam ništa više nego vi...

Nisam se odmah sjetio, da se pobrinem sam za ovu napuštenicu. Iza molitve — ili tačnije, dok sam još molio i klečao

među susjedom i malom služavkom, koje su klečale kod uzglavlja kreveta, pričini mi se iznenada, da mi je Bog naredio neku vrst dužnosti, koje se nisam mogao osloboditi. Pošto sam ustao, odlučim odvesti dijete još iste večeri, i ne pitajući se još pravo, što ću s njim i kome ću ga povjeriti. Ostao sam još nekoliko časaka, da promatram mrtvo lice starice. Njena navorana i upala usta pričinjala su mi se, kao da su svezana uzicom škrčeve novčarke, navikla, da ne daju ništa iz sebe. Okrenuvši se prema onoj strani, gdje je bila slijepa djevojka, rekoh susjedi svoju odluku.

— Bolje će biti, da je sutra ne bude ovdje, kad dođu, da podignu tijelo. — I to je bilo sve.

Mnoge se stvari izvode vrlo lako i bez ispraznih prigovora, koje katkada ljudi vole da iznalaze. Koliko smo puta već od djetinjstva spriječeni da učinimo ovo ili ono, što bismo željeli učiniti, jer čujemo, gdje se oko nas ponavlja: to se ne smije...

Djevojka se dala voditi kao stvar, bez volje. Crte njezina lica bijahu dosta pravilne, dosta lijepe, ali potpuno bez izražaja. Uzeo sam pokrivač sa slamnjače, gdje je ona obično počivala u jednom kutu sobe ispod unutrašnjih stepenica, koje su vodile na tavan.

Susjeda se pokazala prijaznom i pomogla mi da je brižno omotam, jer je jasna noć bila i veoma hladna. Zatim sam se, zapalivši svietiljke na kočijici, odvezao. Poveo sam je stisnutu uza se, kao svežanj mesa bez duše, iz kojeg sam ćutio život samo strujanjem nejasne topline. Čitavim sam putem mislio: spava li? Sanja li kakav ružan san? . . . Zna li ona, što se dogodilo sa staricom? Daj, da je takne nekoliko zraka Tvoje milosti, Gospodine! Hoćeš li dopustiti, da moja ljubav ukloni od nje strašnu tminu? . . .

I previše sam iskren, da prešutim neugodan doček, koji sam morao pretrpjeti na svom povratku kući. Moja je žena inače puna vrlina. Ni u najtežim časovima, koje smo katkada doživjeli, nisam ni za trenutak mogao pusumjati u blagost njenog srca. Ali njeno prirođeno milosrđe nije voljelo iznenađenja. Ona je bila žena, koja je voljela red i držala, da ne valja mimoilaziti dužnosti. Njeno milosrđe bilo je, kao i njena ljubav, iscrpljivo blago. U tome je bila sva naša nesloga . . .

Njezina prva pomisao, kad me je ugledala, gdje sam se vratio s djevojčicom, izmakne joj u poviku:

— Šta si to opet sebi natovario?

Kao svaki put, kad bi među nama došlo do objašnjavanja, uklonim ponajprije djecu, koja su stajala otvorenih usiju, puna pitanja i znenađenja. Koliko li je ovaj doček bio drukčiji od onog, koji sam mogao poželjeti! Jedino moja mala draga Šarlota počela je da pleše i da plješće rukama, kad je shvatila, da nešto novo, nešto živo izlazi iz kočije. Ali ostali, koji su već bili poučeni od majke, brzo su se snašli.

U prvom času nastala je velika zbrka. Kako još nisu ni moja žena, ni djeca znali, da je djevojčica slijepa, nijesu si mogli protumačiti preveliku pažnju, kojom sam vodio djevojku. Bio sam sasvim zbunjen, jer je siromašna djevojka počela jecati, čim je moja ruka ostavila njezinu ruku, koju sam držao cijelim putem. Njezini povici nisu imali ništa ljudskoga, pričinjali su se kao štektanje malog psića. Otrgnuta po prvi put iz uskog kruga običajnih utisaka, koji su sačinjavali čitav njezin svijet, stadoše koljena popuštati pod njom, i kad sam joj primakao stolac, srušila se na zemlju kao čovjek, koji ne umije sjedjeti. Odveo sam je do ognjišta, gdje se malo umirila, jer je mogla čučnuti u položaj, kako sam je prije vidio uz staričino ognjište, poduprta uz strehu dimnjaka. Već u kolima sklizala se sa sjedala i vozila se čitavim pu-

tem zgurena kraj mojih nogu. Naposljetku mi je žena ipak pomogla. Njeno naravno uzbuđenje bilo je uvijek najbolje, ali njen se razum borio neprestano i često joj zagospodovao srcem.

— Što kaniš s time — prihvati ona, pošto se djevojčica nekako smjestila.

Duša mi je zadrhtala na tu neodređenu oznaku i jedva sam svladao pokret ljutine. No sasvim još prožet mirnim i dugim razmišljanjem, svladao sam se i okrenuo prema svima, koji su nas ponovo okružili, položivši ruku na čelo slijepe:

— Doveo sam izgubljenu ovcu, — velim što sam mogao dostojanstvenije.

Ali Amelija ne dopušta, da bi se Evanđelje moglo tumačiti nečim bezumnim ili nadrazumnim. Vidio sam, da će prosvjedovati, i zato učinim znak Žaku i Sari, naviklima na naše male bračne prepirke i uostalom malo radoznalima (često po mom mišljenju i premalo radoznalima), da odvedu oboje mališa. A onda, pošto mi je žena bila još uvijek zatečena i ogorčena, kako mi se činilo, poradi prisutnosti nepozvanog gosta:

— Možeš govoriti pred njom, — rekoh, — sirota i onako ne razumije.

Tada me Amelija počne uvjeravati, da mi uistinu nema šta reći, — to je bio običan početak najduljih objašnjenja, —

i da se ona mora pokoriti kao i uvijek svemu, što ja pronađem da je protivno iskustvu i zdravom razumu. Napisao sam, da još nisam ništa odlučio, što ću učiniti sa slijepim djetetom. Nisam još ni računao, ili barem nejasno, sa mogućnošću, da je zadržim kod nas, i mogu gotovo kazati, da me je Amelija prva navela na tu misao, kad me je zapitala, da li ja možda mislim, da nas »nema već dosta u kući«. Zatim izjavi, da sam uvijek radio bez pitanja i da nikad nisam mislio, što će biti s onima, koji rastu. Što se nje tiče, ona misli, da je petero djece od rođenja Kloda (koji je baš u tom času, kad je čuo svoje ime, počeo vikati u kolijevci) dovoljno, da i ona ima »svoje mišljenje«, koje će se na koncu konca već jednom osjetiti.

Kod prvih fraza njenoga ispada sjetio sam se nekoliko Kristovih riječi, no nisam ih citirao, jer mi se činilo nezgodnim, da zaštitim svoj postupak ugledom svete knjige. Ali čim je spomenula svoju muku, smeo sam se, jer sam uvidjao, da mi žena često ima da snosi posljedice moje prevelike revnosti. Međutim, njena su me spočitavanja podučila o mojoj dužnosti. Blago stadoh zaklinjati Ameliju, da točno ispita, ne bi li i ona na mom mjestu učinila to isto i je li moguće ostaviti u bijedi stvorenje, koje se nema osloniti ni

na koga. Nastavih, da si ni najmanje ne utvaram, da će muka biti malena, i znam, da će briga s nemoćnom goščom oslabiti naše gospodarstvo, no ipak bi mi bilo krivo, kad joj ne bih mogao dalje pomagati. Napokon sam učinio sve, da je umirim, zaklinjući je, da ne zamrzi nevoljnicu, koja to nije zaslužila. Zatim sam joj predočio, da je Sara već u godinama i moći će da joj pomogne, a Žak će se nekako i sam uzdržavati. Ukratko, Bog mi je stavio u usta riječi, koje su mi pomogle, da pristane na ono, na što bi ona i onako dragovoljno pristala, da je imala vremena za razmišljanje i da nije sve to došlo tako iznenada.

Već sam bio uvjeren, da sam dobio igru, i već se moja draga Amelija približila Gertrudi, ali se još jednom još jače uzruja, kad je uzela svjetiljku, da promotri dijete, i opazila neopisivu nečistoću njenog tijela.

— Pa to je zaraza, — poviče ona. — Kefaj se, brzo se okefaj! Ne ovdje; idi se van okefati. Moj Bože! Ničega na svijetu ne bojim se više od gamadi.

Nema govora, sirota je djevojka bila puna gamadi. Ni ja se nisam mogao oteti osjećaju gadljivosti, da sam je tako dugo držao uza se u kolima.

Kad sam se vratio dvije minute kasnije, pošto sam se očistio, našao sam svoju

ženu u naslonjaču, s glavom među rukama, kako plače.

— Nisam imao namjere da izložim tvoju dobrotu takovoj kušnji, — rekoh joj nježno. — Šta ćemo sad? Već je kasno, noć je, a i ne vidi se dosta. Ja ću bdjeti, da uščuvam vatru, uz koju će spavati mala. Sutra ćemo joj odrezati kosu i oprati je, kako valja. Ti se ne trebaš baviti njom, nego tek onda, kad ćeš je moći gledati bez gnjušanja. — Zamolio sam je, da o tome ne kazuje ništa djeci.

Bilo je vrijeme večeri. Moja štićenica, koju je naša stara Rozalija, posluživ sve nas, gledala neprijazno, gutala je proždrljivo tanjur čorbe, koji sam joj pružio. Večera je protekla tiho. Htio sam pripovijedati o svom doživljaju djeci, da ih ganem, da shvate i osjete neobičnost takove potpune oskudice. Htio sam pobuditi njihovo milosrđe, naklonost prema onome, na što nas Bog zove da prihvatimo, ali sam se bojao, da ponovo ne uzrujam Ameliju. Činilo se, da bi trebalo preći na dnevni red, kako bismo zaboravili taj događaj. Još nitko od nas nije mogao misliti na išta drugo.

Sat iza toga, pošto su svi legli i kad me je Amelija ostavila samog u sobi, silno sam se uzbudio, opazivši svoju malu Šarlotu, gdje otvara vrata i približuje se tiho u košulji, golih nogu, te mi se baca

oko vrata i obuhvata divlje rukama, mrmljajući:

— Nisam ti rekla laku noć!

Zatim tiho, pokazavši vrškom malog kažiprsta slijepu djevojku, koja bezazleno počivaše, željna da je vidi prije nego podje spavati, reče:

— Zašto je nijesam zagrlila?

— Zagrlit ćeš je sutra. Ostavimo je sada. Ona spava, — rekoh joj, otprativši je do vrata.

Vratio sam se na stolicu i radio sve do jutra, čitajući i spremajući svoju buduću propovijed.

Doista, mislio sam (sjećam se), Šarlota se danas pokazala usrdnijom od starije braće. Ali svi su oni u tim godinama tako promjenljivi! Moj veliki Žak je bio danas tako hladan, tako oprezan... Čovjeku se čini, da su oni nježni, a oni su tek umiljati.

27. februara.

Sinoć je zapao dubok snijeg. Djeca su oduševljena, jer naskoro, kažu, bit će prisiljena izlaziti kroz prozor. Dogodilo se, te su jutros vrata bila zametena i nije se moglo izići nego kroz praonicu. Jučer sam se išao uvjeriti, da selo ima dostatno hrane, jer ćemo neko vrijeme biti rastavljeni od cijelog svijeta. Nije to prva zima, u kojoj nas je snijeg zameo, ali ja se ne sjećam, da nam je ikad zadala toliko neprilika. Iskorišćujem tu zgodu, da nastavim pripovijest, koju sam započeo juče.

Rekao sam, da se nijesam mnogo pitao, kad sam doveo malu bolesnicu, kud da je smjestimo. Poznavao sam donekle otpor svoje žene; znao sam i to, koliko bi još bilo mjesta u kući, kao i naša dosta neznatna sredstva. Postupao sam, kao što sam običavao uvijek, više prirođenom sposobnošću, nego po načelima, i nisam nastojao razmisliti o izdacima, gdje je moje oduševljenje stavilo sve na kocku, te me upravo zanijelo. Ali drugo je oslanjati se na pomoć božju, a drugo na pomoć svojih bližnjih. Pričinilo mi se uskoro, da sam nametnuo Ameliji preteško dužnost, tako tešku, da me je to u prvi čas posve zbunilo.

Pomogao sam, kako sam najbolje znao, rezati djevojčici kosu, jer sam vidio, da se taj posao ženi gadi. Ali kad je trebalo prati i čistiti, morao sam to ipak prepustiti njoj; tako sam shvatio, da najteže i najneugodnije poslove ne obavljam nikad ja.

Uostalom, Amelija se nije ni najmanje protivila. Izgleda, kao da je čitavu noć razmišljala i uzela na se velik dio tereta,

što više, činilo se, da je radila s nekim veseljem, i vidio sam, kako se osmjehuje, kad je dovršila posao oko Gertrude. Bijela kapica pokrivala je sad ošišanu glavu, koju sam ja namazao petrolejem; nešto starih odjeća Sarinih i čistoga rublja nadomjestilo je prljave krpe, koje je Amelija bacila u vatru. Ime Gertruda izabrala je Šarlota i mi smo ga odmah prihvatili, jer joj nijesmo znali pravo ime, koje ni siroče nije poznavalo, a ja se nisam sjetio, gdje bih ga mogao naći. Bila je nešto mlađa od Sare, jer su joj haljine, koje je ova morala odložiti pred godinu dana, pristajale kao salivene.

Moram priznati, da sam već prvih dana doživio duboko razočaranje. Zamišljao sam sebi čitav roman o Gertrudinom uzgoju, a realnost me silila, da što više ograničim taj odgoj. Na njenom se licu opažalo samo ravnodušje i ta njezina savršena bezizraznost sasvim je ohladila moju volju. Gertruda je gotovo čitav dan ostajala nepomična uz vatru, kao u nekoj defenzivi, i čim bi čula naš glas ili približavanje, crte njenoga lica izgledale bi kao da postaju tvrđe; ostajala je bez izražaja ili, ako je već bio neki izraz, bio je to izraz negodovanja. Zamalo, kad god bi nastojali da pobudimo njenu pažnju, počela je jecati i mrmljati kao životinja. Ova bi srdžba prestala, kad se

približilo vrijeme obroku i kad bi je poslužili jelom, na koje se bacala pravom životinjskom lakomošću. To se nije dalo gledati. Osjetio sam, da me obuzima čuvstvo nesklonosti prema toj tvrdoglavoj duši. I priznajem, doista, da sam prvih deset dana očajavao, čak prestao mariti za nju, žalio svoj prvi zanos, te bih bio najvolio, da je uopće nisam doveo. I — čudnovato! — likujući zbog takvih mojih raspoloženja, koja se nisu dala sakriti, Amelija se, izgleda, stala oko nje brinuti i više i srdačnije, otkad je primijetila, da mi je Gertruda postala teretom i da me njena prisutnost muči.

Bio sam kod kuće, kad me jednog dana posjeti prijatelj, liječnik Dr. Martins iz Val Traversa, koji je upravo obilazio svoje bolesnike. Mnogo se zanimao za sve, što sam mu govorio o Gertrudi. Veoma se začudio, što je tako zaostala; ta bila je samo slijepa. Ali ja sam protumačio, da je njenoj tjelesnoj zaostalosti kriva i staričina gluhoća, jer se za djevojku brinula samo starica, a nije s njom nikad govorila, pa je tako siroto dijete ostalo potpuno zapušteno. On me uvjeravaše, da u ovom slučaju ne smijem očajavati i da moj postupak ne valja.

— Ti bi želio graditi, a nisi se još uvjerio ni o čvrstoći terena. Pomisli, da je u ovoj duši još sve nesređeno i da se

još nije nimalo priviknula na nov položaj. Radi se, za početak, o tom, da joj ponajprije spojiš u skup nekoliko opipnih i okusnih osjeta i na ove nadovežeš po nekom pravilu zvukove i riječi, koje ćeš joj ponavljati, dok ne zapamti, a zatim ćeš nastojati, da ti to ponovi. Ali naročito gledaj, da suviše ne žuriš; bavi se njom u određeno vrijeme, i nikada odviše dugo...

— Uostalom, ova metoda, — nadoda on, pošto mi ju je podrobno razložio, — nije nikakva umjetnost. Ja nisam izmislio ništa, što već drugi nijesu primjenjivali. Sjećaš li se? U vrijeme, kad smo zajedno učili filozofiju, naši profesori, baš mi pada napamet Condillac i njegovo raspaljeno lice, kad nas je zabavljao sličnim slučajevima... Osim, ako to nisam, — nastavi on, ispravljajući se u govoru, — čitao možda kasnije, u kakovoj psihološkoj reviji. Ali ne smeta. Iznenadilo me i sjećam se čak imena onog nesretnog djeteta, koje je bilo od ponoda nesretno, još više nego Gertruda, jer je bilo i slijepo i gluhonijemo. Primio ga je neki doktor, ne znam već iz koje engleske grofovije, u polovici prošlog stoljeća. Zvala se Laura Bridgeman. Doktor je vodio dnevnik o razvoju djeteta, kao što bi ga morao voditi i ti, ili barem započeti nastojanjem, da je što naučiš. Na-

kon par dana i sedmica, on je uporno ostao pri tome, da joj dade dizati i pipati naizmjence dva mala predmeta: iglu i pero. Zatim joj je dao pipati list, na kom su bili tiskani samo za potrebu slijepaca reljefi dviju engleskih riječi: p i n i p e n. Za vrijeme od nekoliko sedmica nije postigao ništa. Činilo se, kao da je to tijelo bez duše. Ali ipak nije izgubio vjere. Mene se taj doktor dojima kao netko, koji se naginje na rub dubokog i tamnog zdenca i drma očajno užetom u nadi, da će ga najzad ipak pograbiti nečija ruka, jer mi trenutak ne sumnja, da ima netko na dnu ponora i da će taj pograbiti za uže. Najzad je jednog dana primijetio, kako se bešćutno lice Laurino vedri nekim čudnim osmjehom, — ja mislim, da su mu u tom času suze zahvalnosti i ljubavi potekle iz očiju i on pao na koljena, da zahvali Gospodinu. Laura je odjednom shvatila, što hoće doktor od nje; bila je spašena! Od tog je dana bila pažljiva. Naglo se oporavljala; podučavala se naskoro sama, a poslije postala predstojnicom nekog instituta za slijepe — ako to nije bila slučajno koja druga... Jer i druge su slučajeve spominjali nedavno, o kojima su i revije i dnevnici na dugo raspravljali, čudeći se jedan više od drugoga (po mom mišljenju malko ludo), da i takova bića mogu

biti sretna. Jer činjenica je: Svaki je od tih bijednika bio sretan, i čim su im dali prilike da govore, bio je to uzrok, da odmah i pišu o svojoj s r e ć i. Naravno, novinari su o tom govorili s oduševljenjem i dijelili pouke onima, koji imadu svih pet sjetila, a ipak se tuže...

Razvila se diskusija između mene i Martinsa, koji se borio proti pesimizmu i nije nikako dopuštao, da ćutila, kako se čini da drugi dopuštaju, služe samo za to, da nas rastužuju.

— Nije tako, — prosvjedova on, — htio sam tek reći, da duša čovjekova zamišlja mnogo lakše i dragovoljnije ljepotu, ugodnost i sklad od nereda i grijeha, koji posvuda potamnjuju, ponizuju, blate i prave razdor na svijetu. Uvijek sam radije slušao ono iz Vergilija »F o r t u n a t o s n i m i u m, s i s u a m a l a n e s c i e n t«, nego »s i s u a b o n a n o r i n t«, što nas uči, kako su ljudi sretni, kad ne znaju za zlo.

Pripovijedao mi je zatim o jednoj Dickensovoj pripovijesti, za koju drži, da je pisca inspirirao za nju upravo primjer Laure Bridgeman, i obećao mi poslati odmah tu pripovijest. Četiri dana poslije toga primio sam doista »Cvrčka na ognjištu« i pročitao ga s velikim užitkom. Pripovijest dosta dugačka, no na časove dosta ganutljiva, o jednoj mladoj slijepoj

djevojci, koju njen otac, siromašan tvorničar igračaka, podržava u varci udobnosti, bogatstva i sreće; jedna Dickensova izmišljotina za pobožne ljude, možda, no kojom se, hvala Bogu, nisam trebao poslužiti kod Gertrude.

Već drugi dan, kako me je Martins posjetio, počeo sam primjenjivati njegovu metodu i upotrebljavati je, kako sam najbolje znao. Žalim sada, što nisam ništa bilježio onako, kako me je svjetovao, o prvim momentima Gertrudinim na ovom teškom putu, po kojem sam je sâm isprva nesigurno vodio. Trebalo mi je prvih sedmica više strpljivosti, nego što bi se očekivalo, ne samo radi vremena, što ga je iziskivao ovaj prvi odgoj, nego i zbog prigovora, što sam ih navukao na se. Teško mi je reći, da mi je prigovarala baš Amelija; uostalom, kad već govorim o tom, reći ću i to, da nijesam sačuvao nikakvog ogorčenja, nikakve ljutine — ističem to svečano za slučaj, da ona kasnije uščita ove listove. (Nije li nas Krist naučavao praštati grijehe odmah iza priče o izgubljenoj ovci?) Ja bih rekao još više: u času, kad moram toliko da trpim od njezinih prigovora, ja se ne mogu ljutiti na nju zbog toga, što ona ne odobrava, da gubim toliko vremena na Gertrudu.

Ono, što sam joj prije spočitavao, bilo je najviše zbog toga, jer se nije pouzdavala, da će moja nastojanja imati kakav uspjeh. Jest, bilo je baš pomanjkanje vjere, koje mi je zadavalo brige, ne ubivši ipak mog samopouzdanja. Kako li sam često čuo ponavljati: »Kad bi ti mogao poluciti kakav uspjeh . . .« Ona je ostala tupo uvjerena, da je moj trud uzaludan; zato joj se, naravno, činilo nepriličnim, da žrtvujem ovome poslu vrijeme, za koje je ona uvijek tvrdila, da bih ga mogao bolje upotrijebiti na što drugo. I svakiput, kad sam se bavio Gertrudom, tražila je da mi pokaže, kako ne znam, tko ili što me čeka poslije, i da ludo tratim vrijeme, koje bih mogao posvetiti drugima. Najzad sam pomislio, da je raspaljuje neka vrst materinske ljubomore, jer mi je višeput rekla: »Nikad se nisi toliko bavio ni s jednim svojim djetetom!« To je bila istina, jer iako sam vrlo volio svoju djecu, nikad nisam mislio, da bih se morao baviti njima mnogo.

Često sam osjetio, da priča o zalutaloj ovci ostaje nešto najteže dopustivo za izvjesne duše, koje se ipak smatraju duboko kršćanskima. Svaka ovca stada, koja je otsutna, može u očima pastira biti dragocjenija, nego cijelo ostalo stado, i evo, to je ono, do čega se ljudi ne mogu uzdići, da shvate. I one riječi: »Kad ima je-

dan čovjek stotinu ovaca, pa zaluta jedna od njih, ne ostavi li on devedeset i devet u planini, da ide tražiti onu, koja je zalutala?« — ove riječi, pune milosrđa, kad bi se one usudile govoriti otvoreno, one bi te ljude optužile s najstrašnije nepravde.

Prvi Gertrudin smiješak utješio me posvema i stostruko naplatio moje brige. Jer »ona ovca, ako je pastir opet nađe, kažem vam uistinu, prouzrokuje mu više veselja, nego ostalih devedeset i devet, koje nisu nikad zalutale«. Jest, kažem vam uistinu, nikada mi smiješak moje djece nije orosio srce takovim anđeoskim veseljem, kakav je bio smiješak, što sam ga primijetio nekog jutra na licu ovog kipa, kad mi se učinilo, kao da počinje shvaćati i zanimati se za ono, oko čega sam se trudio, da je poučim u toliko dana.

5. marta. Zabilježio sam taj datum, kao da je to dan nečijeg rođenja. Bio je to tek smiješak preobraženja. Najednom su crte njenog lica počele o ž i v l j a v a t i. Bilo je to kao nagli bljesak, sličan onom grimiznom svijetlu u visokim Alpama, koje se pojavljuje prije zore i budi sniježne vrhunce, ocrtavajući ih i najavljujući početak dana; rekli biste, da je to mistično obojenje, i ja smatram, da sliči na krstionicu Bethesda u času, kad anđeo silazi,

da oživi vodu, koja ne teče. Veselio sam se Gertrudinom iznenadnom anđeoskom izrazu, i pričinilo mi se, da ono, što ju je snašlo u taj čas, nije bilo toliko od razuma, koliko plod ljubavi. Uzburkao me tada takav zanos spoznaje, te mi je došlo, kao da sam prinio Bogu za žrtvu poljubac, koji sam pritisnuo na ono lijepo čelo.

Koliko je god bilo teško polučiti taj prvi uspjeh, toliko je odmah poslije toga slijedio nagli napredak. Trudim se danas, da se sjetim, kakovim smo načinom postupali. Čini mi se katkada, da Gertruda napreduje postepeno, kao da se hoće rugati našoj metodi. Sjećam se, da je najprije isticala više kakvoću predmeta, nego raznoličnost: toplo, hladno, mlako, slatko, gorko, hrapavo, vitko, lagano..., a zatim kretnje: udaljivanje, približavanje, dizanje, križanje, spavanje, veranje, razasipanje, skupljanje i t. d. Naskoro sam se, napuštajući sve metode, usudio s njom i razgovarati, ne brinući se previše, da li me njen duh slijedi; ali polako sam je navodio i izazivao, da me po volji ispituje. Sigurno se zbio neki preokret u njenoj duši, koji je trajao duže vremena i koji sam prepustio njoj samoj. Jer svakiput, kad sam je oživio,

doživio bih novo iznenađenje i osjećao sam se odijeljen od nje manjim noćnim mrakom. To je isto tako, govorio sam sebi, kao kad toplina zraka i početak proljeća svladava malo pomalo zimu. Koliko li sam se puta divio načinu, kako kopni snijeg! Moglo bi se reći, da se plašt troši odozdo, a njegov izgled ostaje isti. I Amelija je to zamijetila, svake zime, i govorila mi: snijeg se nikad ne mijenja. Moglo bi se misliti, da je gust, ali on ipak popušta i najednom mjestimice daje, da se pojavi život.

Bojeći se, da Gertruda ne požuti od nestašice zraka, ostajući bez prestanka uz vatru kao starica, počeo sam da je izvodim na šetnju. Ali ona nije htjela, nego da je vodim ispod ruke. Njezino iznenađenje i strah, čim je ostavila kuću, navelo me, da razumijem ono, što mi nije prije mogla reći, da se naime nikad nije kretala vani. U kolibici, gdje sam je našao, nitko se nije bavio njom drugačije, nego tek da joj dade jesti i pomogne, da ne umre, ne usuđujem se reći: da živi. Njezin mračan svemir bijaše ograđen zidovima one jedine sobe, koje nije ostavljala; jedva se za ljetnih dana kretala po pragu, kad su vrata ostajala otvorena pred svijetlim obzorjem. Kasnije mi je pripovijedala, da je slušajući pijev ptica zamišljala sebi, da je to čisti učinak svije-

tla; isto joj se tako ona toplina, koju je ćutila gdje joj miluje obraze i ruke, pričinjala sasvim naravnom, kao da topao zrak pjeva, na isti način, kaošto voda vrije na vatri. Istina je, da se nije ništa bojala, da nije ni na što svraćala pažnju i da je živjela u dubokoj ukočenosti sve do onog dana, kad sam se ja počeo baviti njome. Sjećam se njenog neiskazanog ushita, kad sam je učio, da svi ovi nježni glasići dolaze od živih stvorenja, kojima je jedina zadaća da izraze različita osjećanja i radosti prirode. (Od tog je dana običavala govoriti: Vesela sam kao ptica.) Pa ipak, pomisao, da ovo pjevanje kazuje o veličanstvu nekog prizora, koji ona ne može nikako da vidi, činila ju je melankoličnom.

— Je li doista zemlja tako lijepa, kako pripovijedaju ptice? Zašto mi ne kažete više? Zar mi ne ćete kazati? Je li to od straha, da me ne bi mučili, misleći, da ja to ne mogu vidjeti? Imate krivo. Ja tako dobro čujem ptice; mislim, da razumijem, što govore.

— Oni, koji ih mogu vidjeti, ne razumiju ih tako, kao ti, moja Gertrudo, — rekoh joj u nadi, da ću je time utješiti.

— Zašto i ostale životinje ne pjevaju? — nastavi ona. Gdjekada su me njena pitanja zadivila i ja bih se na čas zbunji-

vao, jer me je silila da razmišljam o onom, što sam dosada primao bez čudenja. Tada sam prviput shvatio ono: što je životinja više prikovana uza zemlju, to je teža i žalosnija. Nastojao sam, da joj i to objasnim. Govorio sam joj o vjeverici i njenim igrama.

Ona me zapita, jesu li ptice jedine životinje, koje lete.

— Ima i leptira, — odgovorih ja.

— A pjevaju li oni?

— Oni na drugi način iskazuju svoje veselje, — nadodam. — Ono je ispisano u boji njihovih krila . . . — I stadoh joj opisivati šarenilo leptira.

28. febr.

Vraćam se natrag, jer sam se jučer zanio.

Da podučim Gertrudu, morao sam i sam učiti alfabet slijepaca. Za kratko vrijeme postala je ona okretnija nego ja u čitanju ovog pisma, na kojem sam se mnogo mučio, da se snadjem, jer sam radio više očima, nego rukama. Uostalom, nijesam je poučavao ja sâm. Bio sam isprva sretan, da mi i drugi pomognu u tom, jer sam bio i previše zaposlen u općini, gdje su kuće raštrkane, tako da su me moji posjeti si-

romasima i bolesnicima silili katkada i na udaljenije putove. Žak je našao načina da slomi ruku, skližući se za vrijeme božićnih praznika, koje je došao provesti uz nas — jer je inače boravio u Lausanni, gdje je polazio visoke škole, upisavši teologiju. Prelom nije bio nipošto ozbiljne naravi i Martins, kojega sam odmah dao pozvati, mogao je lako da namjesti ruku i bez pomoći kirurga; ali kako je trebalo postupati oprezno, prisilili su Žaka, da ostane neko vrijeme u kući. On se počeo naglo zanimati za Gertrudu, koje sve dosada nije ni opažao, te mi je pomogao, da je naučim čitati. Njegova saradnja trajala je samo za vrijeme njegova oporavka, po prilici tri tjedna, ali za to je vrijeme Gertruda pokazala znatan napredak. Obuzela je neka neobična gorljivost. Njezina inteligencija, do juče još ukočena, vidljivo se razvijala, jer tek što je načinila prvi korak i gotovo još prije no što je znala ići, počela je trčati. Divio sam se lakoći, kojom je iskazivala svoje misli i kako je brzo nalazila izraze načinom nipošto djetinjskim, već ispravnim, ali potpuno neočekivanim i veoma zabavnim, pomažući si u predstavi pojmova predmetima, s kojima smo je upoznali i o kojima smo joj pripovijedali ili ih opisivali, kad ih nismo mogli staviti sasvim pod njezin dohvat.

Držim, da nema svrhe da bilježim sve prve stupnjeve te obuke, koji dolaze bez sumnje u obuci svih slijepaca. Mislim, da je pitanje boja stavilo u istu nepriliku svakog učitelja. (Primijetio sam, da se u Evanđelju nigdje ne govori o bojama). Ne znam, kako se u tom snalaze drugi, a što se tiče mene, ja sam počeo da joj nabrajam boje spektra, kako nam se pokazuju u dugi. Ali u njenoj duši nastala je odmah neka zbrka izmedju boja i svjetlosti, jer nisam računao s tim, da njezina mašta ne može razlikovati različite »stupnjeve« boja. Nikako nije mogla da shvati, da svaka boja u svom redu može biti više ili manje tamnija, te da se mogu miješati medjusobno do u beskonačnost. Ništa joj nije zadavalo veću brigu i neprestano se vraćala na to.

Međutim mi se pružila prilika, da je odvedem u Neuchâtel, gdje je mogla čuti koncerat. Uloga svakog glazbala u simfoniji dala mi je povod, da se vratim na pitanje boja. Upozorio sam Gertrudu na zvučnost različitih limenih glazbala, glazbala na žice i drvenih glazbala, te da je svako od njih na svoj način podesno da prikaže sa više ili manje jakosti sve stupnjeve tonova: najdublje i najviše. Pozvao sam je, da zamisli, kao u prirodi, različite stupnjeve crvenila i narančaste boje uz blagozvučnost rogova; žutila i zelenila uz

zvukove gusala, čela i basa; dok ljubičaste i plave boje podsjećaju na flautu, klarinet i obou. Tu je na mjesto njezinih sumnja stala za čas neka vrst unutrašnjeg zanosa.

— Kako to mora da je lijepo! — ponavljala je ona.

Zatim najednom: — A bijela boja? Čemu je slična bijela boja? . . .

I odmah mi je bilo jasno, koliko je bila labava moja poredba.

— Bijela boja, — pokušao sam ipak da joj objasnim, — jedan visoki ton, u kom se slijevaju svi svijetli tonovi, kao što je crna boja na granici tamnih tonova. — Ali ovo nije zadovoljilo ni mene ni nju, jer sam se odmah sjetio, da su glazbala drvena, limena i violine odvojena jedna od drugih u najdubljim isto tako kao i u najvišim tonovima. I kao mnogo puta, morao sam ostati ponajprije zbunjen i šuteći, da onda potražim neku drugu poredbu, kojom bih se poslužio.

— E, eto ovako! — rekoh joj najzad, — predstavi sebi bijelu boju kao neku stvar potpuno čistu, na kojoj nema ni jedne boje, nego samo svijetlo; crnu naprotiv kao stvar punu boja, dok ne postane sasvim tamna . . .

Navodim ovdje jedan odlomak razgovora samo kao primjer poteškoća, s kojima sam se često sukobio. Gertruda je imala

mnogo toga, što se činilo kao da ne će nikad shvatiti, kako se to događa kod ljudi, koji snabdjevaju svoj duh netočnim ili krivim podacima, zbog čega je napokon čitavo njihovo rasuđivanje krivo. Ona uopće nije imala jasnih pojmova. Svaki osnovni pojam ostao je za nju razlogom nemira i zabune.

Poteškoća se povećavala još i zbog toga, što su u njenoj duši, kako sam rekao već u početku, bili ponajprije usko povezani osnovni pojam svjetlosti i onaj topline, tako da sam uslijed toga imao najviše neprilike, da ih razlučim.

Neprestano sam pokušavao da joj protumačim, koliko se razlikuje vidni svijet od svijeta glasova, a baš kod toga svaka poredba, oko koje se trudimo da je pronađemo, postaje za druge ljude hroma.

29. febr.

Potpuno zabavljen svojim poredbama, nisam još ništa rekao o velikom veselju, koje je ovladalo Gertrudom na koncertu u Neuchâtelu. Izvodila se doista P a s t o r a l n a s i m f o n i j a. Velim »doista«, jer je to djelo, koje se shvaća lako, pa nisam mogao ni zaželjeti nešto bolje. Još dugo iza toga, kako smo ostavili koncertnu dvo-

ranu, Gertruda je ostala tiha i kao da se sva predala zanosu.

— Da li je uistinu ono, što vi vidite, tako lijepo kao ovo? — reče ona napokon.

— Lijepo kao što, draga?

— Kao onaj »prizorna obali potoka«.

Nisam joj odmah odgovorio, jer sam pomišljao, da ovaj neizreciv sklad ne prikazuje nikako svijet kakav jest, nego kakav bi morao biti, kakav bi mogao biti bez zla i grijeha. Nikad se još nisam usudio govoriti Gertrudi o zlu, o grijehu i o smrti.

— Oni, koji imaju oči, — rekoh napokon, — ne poznaju svoju sreću.

— A ja, koja ih nemam, poznajem sreću slušanja.

Ona se stisnula sasvim uza me i u hodu se ovjesila o moju ruku, kako to čine mala djeca.

— Osjećate li vi, pastore, kako sam ja sretna? Ja ne kažem ovo, da vas razveselim. Pogledajte me: zar ne, da se vidi na licu, kad netko ne govori istinu? Ja to raspoznajem po glasu. Sjećate li se, kad ste mi rekli, da niste plakali, kad vam je tetka (tako je nazivala moju ženu) predbacivala, da ništa ne znate da učinite za nju. Ja sam viknula: Pastore, vi lažete! Osjetila sam po glasu, da ne govorite istinu. Ni-

sam trebala opipati vaše obraze, da znam, jeste li plakali. — I ona ponovi glasno: — Ne, nisam trebala opipati vaše obraze. — Ja sam porumenio, jer smo još bili u gradu, gdje su se za nama ogledavali prolaznici. Međutim je ona nastavljala:

— Nemojte se nikad truditi, da me uvjerite o nečemu, što nije istina; najprije zato, jer bi bilo vrlo kukavno prevariti slijepu djevoku, a zatim, jer ja to ne bih shvatila, — nastavi ona smijući se. — Recite mi, pastore, zar ne, da vi niste nesretni?

Prinesem njenu ruku svojim ustima, kao da hoću da joj dam osjetiti, da jedan dio moje sreće dolazi od nje, i odgovorim joj:

— Ne, Gertrudo, ja nisam nesretan. Kako bih bio nesretan?

— Ipak, vi katkada plačete.

— Istina, i toga je bilo.

— A niste nikad plakali od onog časa, koji sam vam spomenula?

— Ne, odonda nisam plakao.

— I niste imali ni želje, da plačete?

— Ne, Gertrudo.

— A recite... je li vam se dogodilo još kada poslije, da ste mi htjeli lagati?

— Ne, drago dijete.

— Hoćete li mi obećati, da ne ćete nikad pokušati, da me prevarite?

— Obećajem.

— Dobro! Da vidimo odmah: jesam li ja lijepa?

Ovo iznenadno pitanje zbunilo me to više, što nikad do ovog dana nisam htio da posvetim pažnju Gertrudinoj neprijepornoj ljepoti. Uostalom, držao sam i posve suvišnim, da joj govorim o tom.

— Šta ti je stalo do toga? — rekoh joj za čas.

— To je moja stvar, — odgovori ona. — Htjela bih znati, da nisam... kako vi to kažete?... da ne kvarim suviše simfoniju? A koga bih drugoga pitala, pastore?

— Pastor ne smije da se brine za ljepotu lica, — rekoh joj, braneći se, kako sam znao.

— Zašto?

— Jer mu je dosta ljepota duše.

— Vi me dakle želite ostaviti u uvjerenju, da sam ružna? — reče ona dražesnom srdžbom, tako da se nisam mogao uzdržati, već povikah:

— Gertrudo, vi i sami znate, da ste lijepi.

Ona ušuti, a lice joj poprimi ozbiljan izražaj, koji je nije ostavio sve do povratka.

Čim smo se vratili, Amelija mi je dala osjetiti, da mi zamjerava, kako sam pro-

veo taj dan. Mogla mi je to reći i prije, ali nas je pustila otići, i Gertrudu i mene, ne rekavši nam ni riječi. To je bio njezin običaj, da nas pušta činiti sve, ali poslije pridržaje sebi pravo da kori. Sasvim naravno, da se nije dala izvijestiti o onom, što smo čuli, jer je znala, da sam poveo Gertrudu na koncerat. Pa zar ne bi bilo veće veselje ovom djetetu, da joj se »tetka« makar malo zanimala za njezine osjećaje i da se veselila s njom zajedno? Amelija uostalom nije ostajala tiha, ali se činilo, da na neki način hini, kad govori samo o posve ravnodušnim stvarima. Bilo je to uveče, kad su mališi otišli spavati. Odveo sam je na stranu i zapitao ozbiljno:

— Ljutiš se možda radi toga, što sam poveo Gertrudu na koncerat? — Dobio sam ovaj odgovor:

— Činiš za nju, što nijesi činio ni za jedno svoje dijete.

Dakle uvijek isti prigovor i ista uskrata. Nije htjela shvatiti, da veću pažnju treba posvetiti onom djetetu, koje se vratilo, nego onima, koji su ostali, kako kaže priča. Neprestano me je mučilo, što se ona i ne obazire na Gertrudinu tjelesnu manu, ne uvažujući, da je njoj takav koncerat bio jedino moguće veselje. I ako sam po božjoj providnosti bio tog dana bez posla, kojim sam inače uvijek opterećen, Amelijin prigovor bijaše to nepravedniji, što je znala,

da svako moje dijete ima neki posao ili neko zanimanje, koje ga zabavlja. Pa ni sama Amelija ne oduševljava se baš glazbom, te ni onda, kad bi imala vremena, ne bi pomislila, da pođe na koncerat, pa da se daje baš pred našim vratima.

Još više me rastužilo, što se Amelija to usudila reći pred Gertrudom, jer kad sam je odveo na stranu, govorila je tako glasno, da je i Gertruda mogla čuti. Osjećao sam se više ozlojeđen no žalostan i nekoliko časaka kasnije pristupio sam Gertrudi, uhvatio njenu nježnu ruku i prinio je k licu:

— Vidiš! Ovajput nisam plakao.

— Ne; ovajput je na meni red, — reče ona, nastojeći, da me nasmije. Vidio sam, da se njezino lice, koje je podigla k meni, iznenada orosilo suzama.

8. marta.

Jedino veselje, koje sam mogao učiniti Ameliji, bilo je, da ne činim ono, što joj se nije sviđalo. Ovi sasvim negativni dokazi ljubavi bili su jedini, koje mi je dozvoljavala. Ona ne može ni da zamisli, do kojeg je već stepena savila moj život. Daj, Bože, da zatraži od mene kakovu tešku uslugu! S kakvim bih veseljem izvršio za nju neko smiono ili opasno djelo! Moglo bi se reći, da se ona opire svemu, što nije običajno, na taj način, da napredak u životu nije za nju nego tek nastavak jednakih dana prošlosti. Ona ne želi i ne dopušta novih vrlina kod mene, pa čak ni usavršavanja starih vrlina. Gleda me zabrinuto, jer osuđuje svako nastojanje duše, koja bi htjela vidjeti u kršćanstvu i nešto više nego tek zarobljivanje nagona za kuću.

Moram priznati, da sam jednom u Neuchâtelu potpuno zaboravio da platim račun našem sitničaru, kako me je Amelija zamolila, i da joj donesem kutiju konca. Ljutio sam se na sebe zbog toga mnogo više no što se ona mogla ljutiti na me, tim više, jer sam se bio zarekao, da ne ću više griješiti u takovim stvarima, i znajući uostalom, da »onaj, koji je vjeran u malim stvarima, biti će također i u velikima«. Bojao sam se zaključaka, koje bi ona mogla izvesti iz mog zaborava. Šta više, htio sam, da mi predbaci, jer sam to i zaslužio.

Ali eto, kako sam se upustio u bilježenje onoga, što bi prije moglo biti sadržaj kakove propovijedi (Mat. XII., 29. »Neka vam duša ne bude nemirna«). Htio sam da opišem povijest umnog i moralnog razvitka Gertrudinog. Vraćam se na to.

Nadao sam se, da ću moći korak po korak slijediti taj razvitak i počeo sam pripovijedati pojedinosti. Ali i bez obzira na to, što nemam vremena, da bilježim potanko sve stupnjeve, danas mi je već i veoma teško naći točnu vezu. Ponajprije sam donio razmatranja o Gertrudi i razgovore s njom mnogo ranije, pa će se onaj, tko bude ovo slučajno čitao, sigurno začuditi, kako ona govori odmah tako ispravno i rasuđuje tako razborito. Ali to je zato, što je njezin razvoj napredovao silno naglo. Često sam se divio, kako je njena duša brzo primala umnu hranu, koju sam joj davao, i što je sve mogla da shvati i usvoji. Čudilo me, kako je uvijek pretekla moje misli, i čak ih i premašila, i često od jednog razgovora do drugog nisam više poznao svoje učenice.

Poslije nekoliko mjeseci činilo mi se, da njezina inteligencija nije tako dugo spavala, jer je ona već pokazivala više razuma, nego u većini slučajeva mlade djevojke, koje razveseljuje izvanji svijet, a i neznatne brige oduzimlju im potrebnu pažnju. Uostalom, ona je bila, mislim, primjetljivo starija, no što nam se činilo u početku. I nehotice sam je uspoređivao sa Šarlotom, i kad mi se tu i tamo dogodilo, da opetujem sa Šarlotom njezine zadaće, vidio sam, da je duh moje kćeri

sasvim rastresen i od najmanje mušice, koja bi proletjela. Mislio sam: »Bolje bi me slušala, da ne vidi!«

Razumije se samo sobom, da je Gertruda bila upravo pohlepna za lektirom, ali zato, što je i suviše naprezala svoje misli, želio sam, da ne čita previše — ili barem ne mnogo bez mene — a u prvom redu ne Bibliju, što će izgledati veoma neobično kod jednog protestanta. Objasnit ću to odmah, no prije nego se dotaknem tako važnog pitanja, neka spomenem jedan slučaj, koji se odnosi na glazbu i kojega valja smjestiti, koliko se sjećam, malo vremena poslije koncerta u Neuchâtelu.

Koncerat je bio, mislim, tri nedjelje prije ljetnih praznika, na koje se Žak vraćao kući. Međutim mi se više puta događalo, te sam posadio Gertrudu pred mali harmonij naše kapele, na kom obično svira gospođica M., kod koje sada Gertruda stanuje. Lujza M. nije još počela obučavati Gertrudu u glazbi. Usprkos ljubavi, koju sam gojio prema toj umjetnosti, nisam se osjećao dovoljno vještim, da se sam prihvatim te obuke, sjedeći uz nju pred harmonijem.

— Ne, pustite me, — rekla mi je već kod prvih pokušaja. — Pokušat ću sama.

Ja sam je rado ostavljao, jer mi se kapela nije pričinjala zgodnom, da se u

njoj zatvaram sam sa djevojkom, ne toliko zbog štovanja mjesta, koliko od straha pred ogovorima. Nikad se prije nisam osvrtao na to, ali sad se radilo o njoj, a ne više samo o meni. Kad bi me moja svećenička dužnost pozvala na ovu stranu, odveo bih je sve do crkve i ostavljao u njoj satima i satima, a zatim se vratio, da je na povratku odvedem. Bavila se strpljivo time, da otkrije blagoglasja, i ja sam je nalazio predveče pažljivu pred nekoliko skladnih akorda, kojima se oduševljavala kao u nekom dubokom ushitu.

Prvih dana mjeseca augusta, ima tome nešto više od šest mjeseci, pošto nisam našao kod kuće siromašnu udovicu, kojoj sam išao nekoliko puta da joj odnesem duhovnu utjehu, vraćao sam se, da povedem Gertrudu iz crkve, gdje sam je bio ostavio. Ona me nije čula i ja sam ostao zapanjen, našavši kraj nje Žaka. Nijesu me čuli, kad sam ušao, jer su zvuci orgulja prigušili neznatnu buku, koju sam prouzročio. Nije mi u naravi, da uhodim, ali sve, što se tiče Gertrude, dira me. Stišavajući dakle lupu koraka, uspinjao sam se potajno stepenicama, koje vode na propovjedaonicu. Odlično mjesto za posmatranje. Mogu reći, da čitavo vrijeme, dok sam bio gore, nisam čuo ni jedne riječi, koje ne bi bili rekli jedno drugome

i preda mnom. Ali on je bio uz nju i višeput sam vidio, gdje uzima njenu ruku i vodi njene prste po tipkama. Ostao sam zapanjen, kako ona sluša njegove prigovore i on njome upravlja, a meni je prije rekla, da voli biti bez toga. Bio sam više iznenađen i više zabrinut, nego bih htio samom sebi priznati. Htio sam već da se umiješam, kad opazim najednom Žaka, gdje vadi sat.

— Vrijeme je, da te sad ostavim, — reče. — Moj će se otac skoro vratiti.

Vidio sam ga tada, gdje prinosi ustima njezinu ruku, koju mu je ona pustila, a zatim ode. Nekoliko časaka poslije, pošto sam bez buke sišao sa stepenica, otvorim crkvena vrata tako, da je mogla čuti i misliti, te sam to učinio samo zato, da uđem.

— No, Gertrudo! Da idemo kući! Kako orgulje?

— Vrlo dobro, — odgovori ona svojim naravnim glasom. — Danas sam dosta napredovala.

Velika žalost ispuni mi srce, ali ni jedan ni drugi nismo spomenuli ono, što ću sad da pripovjedim.

Jedva sam čekao čas, da se nađem na samu sa Žakom. Moja žena Gertruda i dje-

ca povlačili bi se obično dosta kasno poslije večere, ostavljajući nas obojicu, da i dalje sjedimo kod stola. Čekao sam na taj čas. Ali prije, nego ću progovoriti, osjećao sam, kako mi srce jako tuče i kako je uzbuđeno od raznih osjećaja, te nisam znao ili se nisam usudio taknuti predmeta, koji me je mučio. On prvi prekide šutnju, najavljujući mi svoju odluku, da će cijele praznike provesti uz nas. Pred nekoliko dana saopćio nam je svoju nakanu, da putuje u Visoke Alpe, što smo ja i moja žena radosno odobrili. Znao sam, da ga prijatelj T., kojega je odabrao za druga na putu, čeka. Bilo mi je potpuno jasno, da je ta nagla promjena u nekakvoj vezi s prizorom, kojemu sam bio svjedokom. U prvi čas sam se jako razljutio, ali se pobojah, ako mu to pokažem, da ne izgubi zauvijek povjerenje u mene. Bojao sam se i toga, da ne požalim kasnije suviše oštrih riječi. Suspregnem se dakle i primijetim što naravnijim glasom:

— Mislim, da te T. čeka, — rekoh.

— O, — odgovori, — ne čeka baš tako sigurno. Lako će on naći zamjenu za mene. Ja ću se tu odmoriti jednako dobro kao i u Oberlandu, a mislim, da mogu upotrijebiti vrijeme i za bolje stvari, nego da trčim po bregovima.

— Pa da, — rekoh, — jamačno si našao nešto, što te i tu zabavlja.

On me pogleda, jer je osjetio u mom glasu neku ironiju, ali kako još nije razabrao razloge, nastavi neprisiljeno:

— Vi znate, da sam uvijek više cijenio knjigu od penjanja po Alpama.

— Jest, sinko, — velim, gledajući mu ravno u oči. — A . . . ne čini li se tebi, da su satovi pratnje na orguljama nekako ugodniji od bavljenja knjigom?

On je bez sumnje osjetio, da crveni, jer je stavio ruku pred čelo, kao da se želi obraniti od sjaja sjetiljke. Ali doskora se pribere i reče glasom sigurnijim no što sam želio:

— Ne optužujte me, oče, previše. Nisam imao namjere, da vam išta zatajim. Vi ste me predusreli u priznanju, na koje sam se upravo spremao.

Govorio je ozbiljno, kao da čita knjigu, svršavajući svoje rečenice s toliko mira, kao da se i ne radi o njemu. Ta neobična prisutnost duha, koju je pokazivao, konačno me ogorčila. Osjetivši, da ću ga prekinuti, podigne ruku, kao da mi želi reći: nemojte, nemojte, govorite poslije, pustite me da svršim; ali ja zgrabim njegovu ruku i tresući njome:

— Prije nego te vidim, da unašaš smetnju u čistu dušu Gertrudinu, — povičem

oštro, — volio bih, da te više ne vidim. Ne trebaju mi tvoja priznanja! Zlorabiti slabost, nevinost, bezazlenost, to je tako podlo i kukavno; nikad nisam pomislio, da bi ti mogao biti takav. I o tom mi još govori tako hladno i mirno! . . . Slušaj me dobro: Ja sam preuzeo na se brigu oko Gertrude, i ne ću podnašati više ni jedan dan, da joj govoriš, da je diraš i gledaš.

— Ali oče, — reče on istim mirnim glasom, koji me tjerao u bjesnilo, — vjerujte mi, ja poštujem Gertrudu toliko, koliko i vi sami. Varate se, ako mislite, da ima u tom išta zazorno, ne samo u mom ponašanju, nego i u mojoj namjeri, šta više i u tajni moga srca. Ja ljubim Gertrudu i poštujem je, velim vam, poštujem je toliko, koliko je ljubim. Pomisao, da je uznemirujem, da zlorabim njenu bezazlenost i njezinu sljepoću, čini mi se isto tako ružnom, kao i vama. — Zatim me stade uvjeravati, da bi joj on htio biti samo potpora, prijatelj, muž. Nije mislio, da bi mi trebalo govoriti o tom prije, no što dozori njegova odluka, da se s njom oženi, zatim da Gertruda još ništa ne zna o toj oduci i da sam ja prvi, s kojim je htio govoriti o tom. — Evo, to sam vam htio priznati, — nadoda on, — i osim toga nemam ništa više da vam ispovjedim. Vjerujte mi.

Ove su me riječi zapanjile. Dok sam to slušao, osjećao sam, kako mi tuku sljepočice. Bio sam pripravan samo na prigovore, a onda, pošto mi je oteo oružje iz ruke i svaki razlog ljutini, osjećao sam se osamljen, tako da sam na koncu njegova razlaganja našao, da mu nemam šta kazati.

— Hajdmo spavati, — rekoh napokon, poslije duge šutnje. Ustao sam i stavio mu ruku na rame. — Sutra ću ti reći, što mislim o svemu tome.

— Recite mi barem, da se više ne ljutite na mene.

— Promislit ću preko noći.

Kad sam Žaka vidio sutradan, pričini mi se doista, kao da ga vidim prvi put. Izgledalo mi, da moj sin nije više dijete, nego mladić. Dok sam ga smatrao djetetom, naravno, da mi se njegova ljubav, koju sam tako iznenada otkrio, pričinjala čudnovatom. Probdio sam noć, da se uvjerim, kako je sve to prirodno i normalno. Pa ipak, otkuda to, da se ni sad ne mogu pomiriti s činjenicom, već naprotiv . . . To mi se razjasnilo tek kasnije. Ali dotle sam morao govoriti sa Žakom i saopćiti mu svoju odluku. Nagon, isto tako siguran kao savjest, opomenuo me, da

treba pod svaku cijenu spriječiti tu ženidbu.

Odveo sam Žaka na kraj vrta i najprije ga zapitao:

— Jesi li već govorio Gertrudi?

— Nisam, — reče mi. — Možda ona već zna za moju ljubav, ali ja joj još nisam ništa rekao.

— Dobro, obećaj mi, da joj ne ćeš ni govoriti o tom.

— Dragi tata, ja sam obećao, da ću vas slušati, ali ipak bih htio znati vaše razloge!

Oklijevao sam, da mu ih kažem, jer nisam znao, da su oni, kojih sam se najprije sjetio, upravo najvažniji i najodlučniji. Pravo govoreći, moju je odluku diktirala više savjest nego razum.

— Gertruda je još suviše premlada, — rekoh najzad. — Ta još se nije ni pričestila. Ti znaš, da ona nije dijete, kao ma koje drugo. Razvila se nažalost vrlo kasno. Bez sumnje bi ona, kako je povjerljiva, bila i suviše osjetljiva kod prvih ljubavnih riječi, koje bi čula. Zbog toga mi je uistinu stalo, da joj ne kazuješ ništa. Osvojiti je onim, od čega se ne može braniti, bila bi kukavština, a ja znam, da ti nisi kukavica. Rekao si, da tvoja čuvstva nikako ne zaslužuju osudu. Ipak, ja ih osuđujem, jer su preuranjena. Razum,

kojega Gertruda još nema, moramo imati mi mjesto nje. To je stvar savjesti.

Žak ima izvrsno svojstvo, da ga se može zadržati ovim jednostavnim riječima: »Sjeti se svoje savjesti,« što sam upotrebljavao često, dok je još bio malen. Promatrao sam ga i mislio, kako bi se ona, kad bi ga mogla vidjeti, divila ovom velikom, vitkom tijelu, u isto doba tako uspravnom i stasitom, ovom lijepom čelu bez bora, slobodnom pogledu i još djetinjskom licu, koje kao da zasjenjuje neka pritajena ozbiljnost. Bio je gologlav i njegova kestenjasta kosa, koju je u ono vrijeme nosio dosta dugu, kovrčala se lako na sljepočicama i pokrivala mu pola uha.

— Još nešto sam htio da te pitam, — rekoh, ustajući s klupe, gdje smo sjedjeli. — Rekao si, da namjeravaš otići prekosutra. Molim te, ne odgađaj odlaska. Budi odsutan čitav mjesec. Molim te, ne skraćuj svog putovanja ni za jedan dan. Jesi čuo?

— Dobro, oče, poslušat ću te.

Učini mi se, da je jako problijedio, jer su mu i usta izgubila boju. Ali uvjerio sam se, da kraj tako brze poslušnosti nije njegova ljubav toliko jaka, i osjetio sam veliko olakšanje. Osim toga ganula me njegova poslušnost.

— Ipak si ti moje dijete, koje volim, — rekoh mu tiho i privukoh ga k sebi, poljubivši ga u čelo. On je lako uzmaknuo, ali ja se nisam naljutio.

10. marta.

Naša kuća je tako malena, da smo prisiljeni živjeti gotovo jedan na drugome, što mi je silno smetalo u radu, iako sam pridržao za se u prvom katu malu sobicu, kamo sam se mogao povući i primati posjete. Osobito me smetalo, kad sam htio govoriti s kojim od mojih na samu, jer se u toj sobi javljao kao neki svečani ton, pa su je djeca nazvala u šali svetim mjestom, kamo je njima zabranjen ulaz. Jutros je Žak otišao u Neuchâtel, da kupi putno odijelo, a kako je bilo lijepo vrijeme, djeca su poslije ručka izašla s Gertrudom. Našao sam se na samu s Amelijom kod čaja, koji smo pili uvijek u zajedničkoj sobi. To sam upravo i želio, jer sam jedva čekao, da se s njom porazgovorim. Događalo mi se tako rijetko, da budem s njom na samu, pa sam se sad osjećao plah, a važnost onoga, o čemu sam htio da joj govorim, bunila me, jer se nije radilo o Žakovom priznanju, već o mojem vlastitom. Prije no što sam progovorio, osjetio sam, kako dva

bića, koja su živjela zajedno i istim životom, i voljela se, mogu ostati (ili postati) jedno drugomu zagonetkom. U tom slučaju riječi, koje upravljamo drugima, ili one, koje drugi upućuju nama, zvuče tužno kao udarci čekićem, opominjući nas na čvrstoću one pregrade, koja nas rastavlja i koja, ako se na nju ne pazi, prijeti, da će se povećati.

— Jučer navečer i jutros razgovarao sam sa Žakom, — započnem, dok mi je žena nalijevala čaj. Glas mi je bio jednako drhtav, kako je jučer Žakov bio siguran. — Govorio mi je o svojoj ljubavi prema Gertrudi.

— Dobro je učinio, da ti je govorio o tom, — reče ona, ne gledajući u me i nastavljajući svoj posao kućanice. Baš kao da sam joj saopćio nešto posve naravno, ili još više, kao da joj nisam kazao ništa novo.

— Rekao mi je, da se kani oženiti s njom... Ta njegova odluka..

— To se moglo predvidjeti, — promrmlja ona, slegnuvši lako ramenima.

— Ti si to dakle slutila? — rekoh malko nervozno.

— Vidjelo se, da se to sprema, već dulje vremena, ali to je takav događaj, koji ljudi ne umiju da primijete.

Kako nije imalo smisla protiviti se, a uostalom bilo je i nešto istine u ovom brzom odgovoru, primijetim naprosto:

— Onda si me bar mogla obavijestiti.

Nasmiješila se kutevima usana. Tako ona katkada poprati i prikrije svoje primisli. Odgovori mi pitanjem:

— Zar je zbilja trebalo da te obavijestim o svemu, što ti nijesi umio da vidiš?

Šta joj znači ova podvala? Ja to nisam ni znao, niti sam nastojao da znam. Nastavim:

— Konačno, htio sam čuti, šta ti misliš o tom.

Ona uzdahne, a zatim reče:

— Ti znaš, prijatelju, da nikad nisam odobravala boravak ovog djeteta među nama.

Morao sam se svladati, da se ne razljutim kod ovog sjećanja na prošlost.

— Ne radi se o prisutnosti Gertrudinoj, — nastavih, ali je Amelija već nadodala:

— Uvijek sam držala, da će se iz toga izleći nešto neugodno.

Želio sam svakako da se pomirimo i uhvatim se za njezinu frazu:

— Dakle ti smatraš ovu ženidbu nezgodnom. Dobro je! To sam htio čuti od tebe i sretan sam, da se u tom slažemo. — Dodam još, da je Žak poslušao moje

razloge, tako da ona ne treba da se zabrinjuje. Odlučio je otići sutra na put, koji će trajati mjesec dana.

— Pošto ni meni nije manje stalo nego tebi, da ne nađe Gertrudu na povratku, — rekoh naposljetku, — mislim, da će biti najbolje, da je povjerimo gospojici M., gdje bih je ja mogao posjetiti od vremena do vremena. Jer ja ne tajim, da sam preuzeo neke obveze prema njoj. Zato sam se i pobrinuo za jednu žensku, koja ne traži drugo, nego da nam učini uslugu. Tako ćeš ti biti oslobođena njene prisutnosti, koja ti smeta. Lujza M. bavit će se Gertrudom; nju već i onako veseli, da je može podučavati u harmoniju.

Amelija je izgledala, kao da je odlučila šutjeti, a ja nadodam:

— Treba se pobrinuti, da Žak ne nađe Gertrudu ni tamo, izvan naše kuće. Mislim, da bi bilo dobro obavijestiti gospojicu M. o situaciji. Ne čini li ti se tako?

Pokušao sam tim pitanjem izmamiti koju riječ od Amelije, ali ona je držala usnice stisnute, kao da se zarekla, da ne će reći ni riječi. A ja sam nastavio, ne zato, što mi ne bi preostalo drugo, nego jer nisam mogao podnijeti njezine šutnje:

— Uostalom, Žak će se vratiti s puta možda već ozdravljen od te svoje ljuba-

vi. U njegovoj dobi nisu nam poznate njegove želje.

— Često ih ne poznamo ni kod starijih ljudi, — reče ona nekako neobično.

Njezin nejasan i nenaravan glas zbunio me, jer od naravi ne mogu da se priučim na tajanstvenost. Okrenem se k njoj i zamolim je, da mi rastumači, što misli time reći.

— Ništa, prijatelju, — odvrati ona žalosno. — Mislila sam, da si samo želio, da te upozorim na ono, što nisi sam opazio.

— I onda?

— Onda sam sebi rekla, da ne bi bilo lijepo, da te upozoravam.

Maločas sam rekao, da se užasavam od svake tajanstvenosti i primisli.

— Ako hoćeš, da te razumijem, pokušaj se izražavati jasnije, — odgovorim nešto malo osornije i odmah i požalim, jer sam vidio, kako joj usta drhću. Zatim okrene glavu, ustane i učini nekoliko neodlučnih koraka, kao da posrće.

— Amelijo, — viknem, šta se sad dalje rastužuješ, sada, kad je sve popravljeno?

Osjetio sam, da ju moj pogled smeta, i zato joj okrenem leđa i reknem:

— Otresnuo sam se na tebe. Oprosti mi!

Tada začujem, gdje mi se približuje, i osjetim, kako polaže prste polako na moje čelo, i čujem, gdje mi govori nježnim glasom, punim suza:

— Moj siromašni prijatelju!

Zatim odmah ostavi sobu.

Amelijine riječi, koje su mi se prije činile tajnovitima, postale su mi sad jasne. Prikazao sam ih onakovima, kakve su mi se pričinile u početku. Sad sam shvatio, da je krajnje vrijeme, da Gertruda ode.

12. marta.

Zadao sam sebi zadaću, da žrtvujem dnevno malo vremena za Gertrudu. Bilo je to prema poslu: svakog dana nekoliko sati ili nekoliko časaka. Drugi dan poslije mog razgovora s Amelijom bio sam dosta slobodan, a lijepo je vrijeme upravo pozivalo. Odveo sam Gertrudu preko šume do onog mjesta, gdje počinju obronci Jure, odakle se preko zavjesa grana pruža vidik nad ogromnim krajem, a kad je vrijeme jasno, otkriva preko tanke maglice svu krasotu Alpa. Sunce se već nagnulo na našu lijevu stranu, kad stigosmo do mjesta, gdje smo običavali sjedjeti. Pred našim se nogama sterala livada s ravnom i gustom travom, a malo dalje paslo je nekoliko krava. Svaka od

njih u ovom gorskom stadu nosi oko vrata zvono.

— Zvona označuju kraj, — reče Gertruda, slušajući njihovo brencanje.

Kao na svakoj šetnji uze me zapitkivati, da joj opišem kraj, u kom se nalazimo.

— Ti ga već poznaš, — rekoh. — Mi smo na brdu, odakle se vide Alpe.

— Vide li se danas jasno?

— Vidi se sva njihova veličanstvenost.

— Vi ste mi rekli, da su svaki dan malo drukčije.

— Čemu da ti ih danas uporedim? Ždjanju ljetnog podneva. Još prije noći nestat će ih u oblacima.

— Recite mi, ima li pred nama, na toj velikoj livadi, liljana?

— Ne, Gertrudo, ljiljani ne rastu u tim visinama, osim nekih rijetkih vrsta.

— Zar ni oni, koji se zovu poljski ljiljani?

— Nema ljiljana na poljima.

— Zar ni na poljima u okolici Neuchâtela?

— Nema poljskih ljiljana.

— Pa zašto nam je onda Isus rekao: »Gledajte ljiljane u polju«?

— Jamačno ih je bilo u ono vrijeme, kad je on to rekao, ali kad su ljudi počeli obrađivati polja, nestalo je ljiljana.

— Sad se sjećam, kako ste mi često govorili, da je ljudima najpotrebnija vjera

i ljubav. Ne mislite li, da bi ih uz nešto vjere ljudi opet vidjeli? Ja, kad čujem ove riječi, uvjeravam vas, da ih vidim. Hoćete, da vam ih opišem? — Reklo bi se, da su kao plamena zvona, velika zvona nebesnog plavetnila, napunjena mirisom ljubavi, zanjihana večernjim lahorom. Zašto ste mi rekli, da ih nema tu pred nama? Ja ih osjećam! Vidim livadu punu ljiljana.

— Oni nisu ljepši no što ih ti vidiš, Gertrudo.

— Ne recite, da su manje lijepi.

— Tako su lijepi, kako ih ti vidiš.

— »Ali ja vam kažem, da se ni Salamun u svoj svojoj slavi nije oblačio kao jedan od njih«, — reče ona navodeći Kristove riječi, i slušajući njezin tako blagozvučan glas, mislio sam, da čujem te riječi prviput. — »U svoj svojoj slavi«, — ponavljala je zamišljeno, a zatim neko vrijeme ućutala. Ja sam nastavio:

— Rekao sam ti, Gertrudo: oni, koji imaju oči, ne znaju gledati, — a iz dna srca čuo sam, gdje mi se diže ova molitva: »Zahvaljujem ti, Bože, da daješ skromnima što sakrivaš umnima!«

— Kad biste vi znali, — poviče ona veselo i oduševljeno, — kad biste mogli znati, kako ja sve to zamišljam! Vidite! Želite, da vam opišem kraj? ... Iza nas,

iznad nas i oko nas ima velikih jela, koje mirišu po smoli. Stablo je crveno-smeđe boje s dugačkim, tamnim, vodoravnim granama, koje tuže, kad vjetar hoće da ih savine. Pred našim nogama naginje se, kao otvorena knjiga, podnožje gorja i velika, zelena i šarena livada, modra u sjeni, koju pozlaćuje sunce. Njezine su riječi sve od cvijeća vladisavke, sasa, žabnjaka i Salamunovih ljiljana — što ih krave dolaze sricati sa svojim zvoncima, i tu dolaze da čitaju anđeli, jer vi kažete, da su ljudske oči zatvorene. Na kraju knjige vidim veliku maglovitu rijeku, i njom teče mlijeko, koje se puši i prekriva čitav ponor tajna, ogromnu rijeku bez druge obale, osim tamo dolje, jako daleko pred nama, lijepih Alpa, koje se blistaju... Onamo mora ići Žak. Recite, je li istina, da on sutra odlazi?

— Mora otputovati sutra. Je li ti rekao?

— Nije mi to rekao, ali sam ga razumjela. Zar će ostati dulje na putu?

— Mjesec dana... Gertrudo, htio sam da te nešto pitam... Zašto mi nisi rekla, da je dolazio k tebi u crkvu?

— Došao je svega dva puta. Ne ću vam ništa zatajiti, ali se bojim, da će vam biti krivo.

— Bilo bi mi krivo, kad mi ne bi ništa rekla.

Njezina ruka potraži moju.

— Bio je žalostan, što mora otići.

— Reci mi, Gertrudo... je li ti rekao, da te ljubi?

— Nije mi to rekao, ali ja to osjećam, sve da mi i nije rekao. On me ne ljubi tako kao vi.

— A ne boli te, Gertrudo, kad vidiš, da odlazi?

— Mislim, da je bolje, što odlazi. Ne bih mu mogla odgovoriti.

— Reci mi, boli li te, što on odlazi?

— Vi znate dobro, pastore, da ja ljubim samo vas... Zašto povlačite ruku? Ja vam ne bih govorila tako, da niste oženjeni. Ja sam slijepa, ali zašto se mi ne bismo mogli ljubiti? Recite, pastore, smatrate li vi to zlim?

— U ljubavi nema nikakova zla.

— Ne osjećam ništa nego samo dobro u srcu. Ne ću da zadam brige Žaku. Ne ću, da itko trpi zbog mene.. Hoću da dajem samo sreću.

— Žak je htio da te zaprosi.

— Hoćete li me pustiti, da govorim s njim prije njegova odlaska? Shvatit će, da se mora okaniti svoje ljubavi. Pastore, shvaćate li vi, da se ja ne mogu ni za

koga udati? Pustit ćete me, da govorim s njim, je li?

— Još večeras.

— Ne, nego sutra, kad bude odlazio ...

Sunce je zapadalo u zanosnom sjaju. Ustali smo i krenuli kući u mraku.

DRUGA BILJEŽNICA

25. aprila.

Morao sam na neko vrijeme ostaviti ovu bilježnicu.

Snijeg je konačno okopnio, i čim su putevi postali opet prohodni, morao sam se osloboditi velikog broja obveza, koje sam bio prisiljen odgoditi za vrijeme, dok je naše selo bilo zameteno. Tek jučer mi je uspjelo uhvatiti nekoliko trenutaka dokolice.

Prošle sam noći ponovo pročitao sve, što sam tu napisao . . .

Danas, kad se već usudjujem nazvati pravim imenom čuvstvo, koje nisam tako dugo htio da priznam, jedva mogu sebi da protumačim, kako sam se mogao sve dosad varati o njemu i kako su mi se mogle neke Amelijine riječi, koje sam već citirao, pričinjati tajnovitima, te kako sam poslije naivnih izjava Gertrudinih mogao još sumnjati, da me ona ljubi. U isto vrijeme nisam mogao nikako prizna-

ti, da bi ljubav bila dozvoljena i izvan braka i da bi u čuvstvu, koje sam osjećao prema Gertrudi, moglo biti što zabranjeno.

Naivnost i prostodušnost njenih priznanja hrabrila me. Govorio sam sebi: To je još dijete. Prava se ljubav ne očituje bez zabune i crvenila. S moje sam se opet strane uvjeravao, da je volim, kako se voli slabašno dijete. Brinuo sam se za nju, kako bih se bio brinuo za bolesnika — i pravim sam zanosom ispunjavao samo svoju moralnu obavezu, dakle dužnost. Baš one iste večeri, kad mi je govorila, kako sam gore prikazao, osjećao sam, da mi je duša bila tako laka i vesela, te sam se pače još i onda varao, kad sam bilježio onaj razgovor. I pošto sam ljubav smatrao vrijednom prijekora, i držao, da sve ono, što je vrijedno prijekora, pritište dušu (a nisam osjećao, da mi je duša već ulovljena), zbog svega toga nisam vjerovao u ljubav.

Donio sam one razgovore ne samo onako, kako su tekli, već sam ih reproducirao i u potpuno jednakom duševnom raspoloženju. Istinu govoreći, kad sam ih sinoć ponovo čitao, razumio sam sve . . .

Skoro poslije Žakova odlaska — pošto sam dopustio Gertrudi da govori s njim,

koji se vratio samo na posljednje dane praznika, nastojeći da izbjegava Gertrudu, te nije s njom tako reći ni govorio, već samo preda mnom — naš je život opet potekao mirnim tokom. Gertruda, kako smo se bili dogovorili, dobila je stan kod gospojice Lujze, gdje sam je posjećivao svakog dana, ali nastojao, još uvijek u strahu od ljubavi, da s njom ne govorim ništa, što bi nas moglo uzbuditi. Govorio sam joj samo kao pastor i najviše u Lujzinoj prisutnosti; davao sam joj prije svega vjersku poduku, spremajući je za pričest o Uskrsu.

Na Uskrs sam se i ja pričestio.

Bilo je to prije petnaest dana. Žak, koji je došao da provede uz nas tjedan dana, nije se pričestio sa mnom. A žao mi je, što moram reći, da se i Amelija, prviput poslije našega vjenčanja, također uzdržala. Čini se, kao da su se oboje dogovorili i odlučili, da mi tim svojim istupom pokvare veselje. Bio sam ipak sretan, da to nije vidjela Gertruda i da sam ja sâm primio taj udarac. I suviše sam dobro znao Ameliju, da ne pročitam u njenom ponašanju sve ono, što ju je podstrekavalo na takovo indirektno spočitavanje. Nikad se još nije dogodilo, da mi nešto spočitne otvoreno, već bi mi uvijek pokazala svoje negodovanje nekom vrsti tuđenja.

Razmišljao sam duboko o tom, kako jedna jedina sitnica može otrovati dušu Amelijinu i odvratiti je od njenih viših potreba. Kad sam se vratio kući, pomolio sam se potpuno iskreno za nju.

Što se pak tiče Žakova izostanka od pričesti, moralo je biti sasvim drugih razloga. Te razloge objasnit će razgovor, koji sam imao s njim malo vremena iza toga.

3. maja.

Gertrudina vjerska obuka navela me, da čitam Evanđelje posve drugim očima. Činilo mi se sve više i više, da većinu osnovnih pojmova, od kojih se sastoji naša kršćanska vjera, nisu stvorile Kristove riječi, već tumačenja Svetoga Pavla.

Upravo to je bio predmet razgovora, koji sam imao sa Žakom. Kako je bio donekle suhoparna temperamenta, njegovo srce ne podavaše mislima dovoljno hrane. Postao je tradicionalac i dogmatičar. Prigovara mi, da sam izabrao od kršćanske nauke samo ono, »što mi se sviđa«. Međutim ja nisam birao ni ove ni one Kristove riječi. Između Krista i Svetog Pavla izabrao sam naprosto Krista. Moj pako sin, od straha da ih uspoređuje, nije htio da vidi, da ima velikih razlika u mislima

jednoga i drugoga, i uzbunio se, kad sam mu rekao, da tu slušam čovjeka, dok ondje slušam Boga. Što mi on više dokazuje, sve se više uvjeravam o tom, da on uopće nije osjetljiv za božansko u najneznatnijoj riječi Kristovoj.

Uzalud sam tražio po čitavom Evanđelju zapovijedi, grožnje, zabrane. Sve je to od Svetoga Pavla i ne može se naći u Kristovim riječima, a to eto smeta Žaka. Duše slične njegovoj smatraju se izgubljenima, čim ne osjećaju uza se štitnike, oslonac i zaštitu. Još više, ne podnose kod drugih ni slobodu, u želji, da dobiju silom ono, što bi lako dobili ljubavlju.

— Ali oče, — reče mi on, — i ja također želim sreću duša.

— Ne, prijatelju, ti želiš njihovu podložnost.

— U podložnosti je sreća.

Pustio sam mu zadnje riječi, jer nisam imao volje da se prepirem, ali znam dobro, da se sreća izgubi, čim ju se nastoji zadobiti onim, što bi trebalo da bude samo učinak sreće. Ako je istinita misao, da se duša, koja ljubi, veseli radi svoje dragovoljne podložnosti, opet se ništa ne udaljuje više od sreće, nego podložnost bez ljubavi.

Uostalom, Žak umuje posve dobro, i kad me ne bi smetalo, što nalazim u tako mladom duhu već toliko doktrinarske

ukočenosti, bez sumnje bih se divio kakvoći njegovih dokaza i postojanosti njegove logike. Često mi se činilo, e sam ja mlađi od njega, mnogo mlađi danas, no što sam bio juče, i ponavljao sam u sebi riječi: »Ako ne budete kao mala djeca, ne ćete ući u kraljevstvo nebesko.«

Znači li to izdati Krista? Je li umanjuje i oskvrnjuje Evanđelje, ako se u njem vidi osobita neka metoda, kojom se postiže sretan život? Kršćani bi morali biti u vječnom stanju veselja, koje kvari naša sumnja i tvrdoća našega srca. Svako je biće više ili manje sposobno za veselje. Svako je biće sklono veselju. Jedan smiješak Gertrudin naučio je mene više o tom, no što su nju naučile sve moje zadaće.

I preda mnom jasno iskrsnuše one riječi Kristove: »Kad biste bili slijepi, ne biste imali grijeha.« Grijeh je ono, što potamnjuje dušu, što se opire veselju. Savršena sreća Gertrudina, koja izvire iz čitavog njezinog bića, dolazi od toga, što ne poznaje grijeha. U njoj je sama jasnoća i ljubav.

Stavio sam joj u pažljive ruke četiri evanđelja, psalme, objavljenje Ivanovo i tri poslanice Ivanove, gdje je mogla čitati: »Bog je svjetlost i nema u njemu tmine,« kako je već u svom evanđelju mogla čuti, gdje govori Spasitelj: »Ja sam

svijetlo svijeta; onaj, koji je sa mnom, ne će ući u tamu.« Nisam joj htio dati poslanica Pavlovih, jer slijepa djevojka nije poznala grijeha, a poslanice bi je uzrujale, kad bih joj dao čitati na primjer ovo: »Grijeh postaje odviše griješan zapovješću« (Rimlj. VII., 13) i cijelu onu dijalektiku, koja slijedi iza toga, kolikogod ona bila divna.

8. maja.

Doktor Martins došao je jučer iz Chaux de Fonda. Dugo je pregledavao Gertrudine oči oftalmoskopom, spravom, koja služi za ispitivanje unutrašnjosti oka. Reče mi, da je govorio o Gertrudi s doktorom Rouxom, specijalistom iz Lausanne, kojemu mora javiti svoja opažanja. Obadvojica su mislila, da će se Gertruda moći operirati, ali nas dvojica se dogovorismo, da joj ne govorimo o tome ništa, dok ne bude sigurno. Martins će me obavijestiti odmah poslije konzilijuma. Šta bi koristilo, da pobudimo u njoj nadu, pa da ona odmah utrne? — Uostalom, nije li ona i tako sretna? . . .

10. maja.

O Uskrsu su se Žak i Gertruda vidjeli u mojoj prisutnosti — odnosno Žak je

vidio Gertrudu i s njom govorio, ali ništa drugo osim neznatnih stvari. On se pokazao manje uzbudjenim, no što sam se bojao, i ja sam se ponovo uvjerio, da njegovu uistinu žestoku ljubav nije bilo lako ukrotiti, iako mu je Gertruda izjavila prije njegovog odlaska prošle godine, da njegova ljubav mora ostati bez nade. Primijetio sam, da mu Gertruda govori »vi«, što je svakako najbolje; ja to ne bih bio tražio, ali je on to sam od sebe shvatio. On je u sebi bezuslovno dobar mladić.

Posumnjao sam ipak, da se ova Žakova poniznost nije rodila tek tako, bez svake rasprave i borbe. Nesretno dijete! Kako mu se negdje činila dobrom ta sila, koju je morao nametnuti svom srcu — tako dobrom, te bi bio najvolio, da joj se svi pokoravaju! Ja sam to osjetio u onom razgovoru, koji sam imao s njim i gore ga reproducirao. Nije li Rochefoucault rekao, da je duh često budala srca? Razumije se, da se nisam usudio upozoriti ga na to, poznajući njegov temperamenat, po kom je on u diskusiji bio vazda tvrdoglav. Ali još isto veče, našavši odgovor upravo u Sv. Pismu (hajde da ga pobijedim njegovim oružjem!), pobrinem se da ostavim u njegovoj sobi papirić, na kom je mogao čitati: »Da onaj, koji ne jede, ne osudjuje onoga, koji jede, jer

Bog je primio ovog posljednjeg« (Rimlj. XIV, 2).

Mogao sam prepisati još i nastavak: »Ja znam, uvjeren po Gospodinu Isusu, da nije ništa pokvareno samo po sebi i nijedna stvar nije pokvarena, nego samo za onoga, koji je drži pokvarenom«, — ali se nisam usudio od straha, da Žak ne pretpostavi u mojoj duši, što se tiče Gertrude, kakvo nepravedno tumačenje. Očito se tu radi o uzdržavanju, ali na koliko bi se ostalih stranica Sv. Pisma moglo utvrditi dvostruk ili trostruk smisao! (»Ako tvoje oko...«; Množenje kruha; Čudo na svadbi u Kani i t. d....) Ne radi se o tom, da se prepiremo oko trica: značenje ovog ili onog stiha je široko i duboko; ograničenje ne smije biti propisano zakonom, već ljubavlju, a Sv. je Pavao odmah zatim naglasio: »A ako je brat tvoj radi jela žalostan, ti se već ne vladaš po ljubavi«. Znači, kad nema ljubavi, napada nas Đavo. Gospodine, iščupaj iz mojega srca sve, što ne pripada ljubavi... Imao sam krivo, što sam izazvao Žaka. Sutradan sam našao na svom stolu isti papirić, na kom sam citirao stih iz Sv. Pisma. Na drugoj strani je Žak prosto prepisao drugu polovicu istoga stiha: »Ne gubi jelom svojim onoga, za kojega Krist umrije« (Rimlj. XIV., 15).

Pročitao sam ponovo čitavo ovo poglavlje. To je nastavak jedne beskonačne rasprave. Namučio sam se tim zamršenostima, pomračio tim gustim oblacima svijetlo nebo Gertrudino. — Nisam li ja bliže Kristu, nisam li ja baš nju podučavao i ostavio u vjerovanju, da je jedini grijeh ono, što napada sreću bližnjega i izvrgava pogibli našu vlastitu sreću?

Nažalost, izvjesne duše ostaju neposlušne upravo kod sreće; nesposobne, nevješte... Mislim na moju nesretnu Ameliju. Pozivam je bez prestanka, gonim je na to, htio bih da je prisilim. Jest, htio bih svakoga podignuti Bogu. Ali ona se uvijek skriva i zatvara, kao izvjesno cvijeće, koje ne veseli sunce. Sve, što ona vidi, zabrinjuje je i rastužuje.

— Šta bi ti htio, prijatelju, — rekla mi je jednog dana, — meni nije dano, da budem slijepa.

Kako me njezina ironija boli! Morao bih biti silno jak, da se ne uznemirujem! Ipak bi trebala da shvati, da me ovakova iluzija o bogaljstvu Gertrudinom mora duboko uvrijediti. Uostalom, ta me iluzija podsjetila na ono, što me osobito zadivljuje kod Gertrude, a to je njezina beskrajna blagost. Nikad nisam iz njenih usta čuo ni najmanju tužbu na bližnjega. Istina je doduše, da joj nisam nikad ni

saopćio ništa, što bi je moglo povrijediti.

Upravo tako, kao što sretna duša, prosijavajući ljubav, širi sreću oko sebe, tako je oko Amelije sve mračno i sumorno. Za Ameliju bi se moglo reći, da iz njene duše izbijaju tamne zrake. Kad se iza dana borba i posjeta kod siromaka, bolesnih i nevoljnih vraćam katkada pred noć umoran, sa srcem, koje traži počinka, ljubavi, topline, često nalazim kod kuće samo brige, tužbe i poteškoće, pa tisuć puta zaželim, da sam ostao napolju, na studeni, vjetru i kiši. Znam dobro, da naša stara Rozalija hoće uvijek, da bude na njezinu. Nema uvijek ni krivo, ali ni Amelija nema uvijek pravo, kad sili Rozaliju, da popusti. Znam dobro, da su Šarlota i Gašpar užasno nemirni. Ali ne bi li Amelija više postigla, da manje viče i ostavi ih na miru? Previše savjeta, opomena i ukora gubi čitavu svoju oštrinu, baš kao obli šljunak na morskoj obali. Djecu to smeta mnogo manje, nego mene. Znam dobro, da mali Klod dobiva zube (tako bar tvrdi svakiput njegova mati, kad počne kričati), no ne bi li bilo bolje, da ga puste da kriči, nego da odmah potrče ona ili Sara i da ga bez prestanka tetoše? Uvjeren sam, da bi vikao manje, kad bi ga pustili, da se izviče čestito i po volji, dok mene nema doma. Ali ja znam, da se

to događa ponajčešće onda, kad se one vrte oko njega.

Sara je slična svojoj majci, i zato sam je htio dati u zavod. Nije joj slična, žalibože, kao onda, kad joj je mati bila u njenim godinama i kad smo se vjerili, već sadašnjoj svojoj materi, koju su promijenile brige o materijalnom životu, gotovo bih rekao: gajenje tih briga (jer Amelija ih sigurno gaji). Doista, veoma me boli, kad prepoznajem u njoj anđela, koji je nekad bio sklon svakom plemenitom zanosu moga srca, o kojem sam sanjao, da se nejasno pridružio mojem životu, koji mi se pričinjao, da ide preda mnom, vodeći me k svijetlu — ili me u ono vrijeme varala ljubav? . . . Ne vidim u svojoj Sari nikakovih drugih briga osim svagdanjih; poput svoje majke bavi se samo sitnicama; pa i iste crte njezina lica, koje ne oduhovljuje nikakav unutrašnji život, sjetne su i pričinjaju se oporima. Nikakva ukusa za pjesništvo, ni uopće za kakvo lijepo štivo; nikad nisam zatekao između nje i njene matere razgovor, u kojemu bih htio učestvovati, pa osjećam svoju osamljenost još bolnije uz njih, nego u svom uredu, kamo se povlačim sve češće i češće.

Od jeseni, otkako se noći spuštaju brže, kad god mi to dopuštaju moja putovanja t. j. kad mogu da se vratim dosta rano, polazim obično na čaj gospojici M. Nisam još, čini mi se, ni rekao, da je od prošlog mjeseca novembra Lujza M. primila s Gertrudom u kuću još tri male slijepe djevojčice, koje je Martins predložio, da joj se povjere. Njih Gertruda redom uči čitati i obavljati razne sitne poslove, u kojima su već danas dosta vješte.

Kakovog li počinka, kakove li utjehe za mene svakiput, kad se vratim u toplu sferu La Grangea, i koliko mi opet manjka, kad sam više put po dva ili tri dana spriječen da odem onamo. Gospojica M., razumije se, ima svega dosta i s veseljem uzdržava Gertrudu i svoje tri male štićenice. Pomažu joj vrlo odano tri služavke, tako da se ona previše ne umara. No ako je ikad itko zaslužio, da ima svega dosta, a uz to i dovoljno dokolice, to je pouzdano Lujza M. Oduvijek se ona mnogo posvećivala sirotinji. To je uistinu pobožna duša, koja izgleda kao da nema druge želje, nego da se sva daruje ovoj zemlji i da na njoj živi samo za ljubav; usprkos svojih kosa, koje su već gotovo sasvim bijele i okružene čipkastom kapicom, ništa nije bezazlenije od njenog smiješka; ništa skladnije od njenih kretnja, ništa zvučnije od njenog glasa. Gertruda je pri-

hvatila njezino ponašanje, način govora, neku vrst naglašivanja ne samo u glasu, nego u mislima i čitavom biću — peckam tom sličnošću jednu i drugu, ali one ne će to da priznaju, a jamačno i ne opažaju. Kako mi je milo, kad imam malo vremena, da ostanem kod njih dulje, da ih vidim, gdje sjede jedna uz drugu, a Gertruda se ili naslonila čelom na rame svoje prijateljice, ili položila svoje ruke u njezine; tako me slušaju, kad im čitam po nekoliko stihova iz Lamartinea ili Hugoa; o, što je milo posmatrati u njihovim dušama odraz ove poezije! Šta više, ni male učenice nisu pri tom bešćutne. Ova se djeca razvijaju u toj atmosferi mira i ljubavi upravo divno i vidljivo napreduju. U početku sam se smijao, kad je gospojica Lujza govorila, da će ih učiti plesati, koliko radi zdravlja, toliko i radi veselja; no danas se divim ritmičkim i dražesnim kretnjama, koje one mogu izvađati, a da nažalost ni same nisu sposobne da ih ocijene. Lujza M. me uvjerava, da kretnje, kojih one ne mogu vidjeti, osjećaju ipak posve sigurno u skladu mišića. Gertruda spaja u tim plesovima neku dražest i neku divnu milinu, a uz to se izvrsno zabavlja. Katkada se Lujza M. umiješa u igru malenih, a Gertruda sjedne uz glasovir. Njezin napredak u muzici zadivljuje. Sad svira svake nedjelje orgulje u kapelici i prati crkvene pjesme kratkim improvizacijama.

Svake nedjelje dolazi k nama na ručak. Moja je djeca gledaju s veseljem unatoč toga, što su se njihovi ukusi počeli sve više i više razlikovati od njezinog. Amelija ne pokazuje suviše uzrujanja i obrok se svršava bez poteškoća. Cijela obitelj prati onda Gertrudu natrag i užina u La Grange. Za moju djecu je to prava svetkovina, a Lujza se veseli, da ih mazi i zasipa slatkišima. Čak i Amelija, koja se gradi kao da nije osjetljiva za uslužnosti, razveseli se napokon i dolazi nekako pomlađenom.

18. maja.

Čim su se vratili lijepi dani, mogao sam iznova izlaziti s Gertrudom, što mi se nije dogodilo već dulje vremena (jer onomad je još padao novi snijeg, a i ceste su ostale sve do zadnjih dana u užasnom stanju). Nije se dogodilo već dulje vremena, da bih se našao s njom na samu.

Koracali smo brzo. Oštar zrak obojio je njene obraze i tjerao joj neprestano kosu na lice. Kako smo išli duž nekog tresetišta, ubrao sam nekoliko rascvjeta-

lih trska i umetao stabljike pod njenu pamučnu kapu, a zatim ih pleo s njenim kosama, da ih podržavaju.

Još se nismo gotovo ni začudili, što smo opet zajedno i sami, kad me Gertruda, okrenuvši prema meni svoje lice bez pogleda, oporo zapita:

— Mislite li, da me Žak još uvijek ljubi?

— On je odlučio, da ti to zataji, — odgovorim joj odmah.

— Mislite li, da on zna, da me vi ljubite? — reče ona.

Od razgovora prošlog ljeta, što sam ga ispripovjedio, proteklo je više od šest mjeseci, a da nije — na moje čudo — pala među nama nijedna riječ o ljubavi. Kako već rekoh, nismo se našli nikad na samu, a i bolje je, da je bilo tako... Pitanje Gertrudino zateče me, te mi srce stade udarati tako silno, da sam morao usporiti korak.

— Ta čitav svijet, Gertrudo, zna, da te ljubim, — povičem. Ona kao da me nije čula.

— Ne, ne, vi ne odgovarate na moje pitanje.

I poslije časa šutnje nastavi pognute glave:

— Tetka Amelija zna, a ja znam, da je to žalosti...

— Ona bi i bez toga bila žalosna, — prosvjedovao sam dosta nesigurnim glasom. — Ona je od naravi žalosna.

— Vi hoćete da me umirite, — reče Gertruda malko nestrpljivo. — Ali meni nije do toga, da se umirim. Mnogo ima stvari, ja to dobro znam, s kojima me nijeste upoznali od straha, da me ne uznemirite ili da me ne mučite; mnogo stvari, tako, da katkada...

Glas joj je postajao sve tiši i tiši; ona se zaustavi, kao da joj je ponestalo daha. I kao da nastavljam njezine zadnje riječi, upitam:

— Tako, da katkada?...

— Tako, da katkada — nastavi ona žalosno — sva sreća, koju vam dugujem, čini mi se, počiva na neznanju.

— Gertrudo...

— Ne, dopustite, da vam kažem: Ja ne ću takovu sreću. Razumijete, da... Ja se ne smatram sretnom. Voljela bih saznati. Ima mnogo stvari, sigurno mnogo stvari, kojih ne mogu vidjeti, ali vi nemate pravo, da me ostavite u neznanju. Dugo sam razmišljala za vrijeme ovih zimskih mjeseci. Bojim se, vidite, da čitav svijet nije tako lijep, kakvim ste mi ga vi prikazivali, pástore, šta više, da mu mnogo toga manjka.

— Istina je, da čovjek često nagrđuje zemlju, — primijetim oprezno, jer me je

plašio zanos njezinih misli. Pokušao sam da ih izvratim, očajavajući pri pomisli, da mi to ne će poći za rukom. Pričinilo mi se, da su je moje riječi ganule, jer je odmah bila obuzeta kao nekom karikom, kojom se zatvara lanac.

— Tako je, istina je, — poviče. — A ja hoću da budem sigurna, da ne povećajem to zlo.

Dugo smo još vremena išli brzo po mraku. Sve ono, što sam joj mogao reći, osjećao sam unaprijed da će biti u protimbi s onim, što je mislila; bojao sam se, da ne kažem kakovu rečenicu, o kojoj je ovisila sudbina nas oboje. U mislima na ono, što mi je rekao Martins, da bi joj se mogao vratiti vid, stegnu moje srce velika zebnja.

— Htjela bih da vas pitam, — reče ona napokon, — ali ne znam, kako bih rekla . . .

Sigurno je upotrijebila cijelu svoju srčanost, kao što sam ja upotrijebio svoju, da je saslušam. Ali kako sam mogao predvidjeti pitanje, koje ju je mučilo:

— Zar se i djeca slijepih radjaju takodjer slijepa?

Ne znam, komu je od nas dvoje ovaj razgovor bio teži, ali sad je trebalo da ga nastavimo.

— Ne, Gertrudo, — rekoh joj, — ili barem vrlo rijetko. Nema ni razloga, zašto bi bila.

Izgledalo je, da se umirila. Htio sam je upitati, zašto me to pita. Nisam imao srčanosti, pa nastavim nespretno:

— Draga Gertrudo, tko hoće imati djece taj se mora udati.

— Ne govorite to, pastore, znam, da to nije istina.

— Rekao sam ti ono, što se pristojalo da ti kažem, — prosvjedovao sam. — Međutim prirodni zakoni dozvoljavaju ono, što zabranjuju zakoni ljudski i božji.

— Vi ste mi često govorili, da su zakoni božji isti zakoni ljubavi.

— Ljubav, o kojoj se tu radi, nije više ona, koja se zove milosrđe . . .

— A vi me ljubite iz milosrđa?

— Ti znaš vrlo dobro, da ne, Gertrudo.

— Prema tome vi priznajete, da je naša ljubav izbjegla zakonima božjim?

— Šta hoćeš reći time?

— Vi to dobro znate; o tom vam ne trebam govoriti.

Uzalud sam htio da zaobiđem. Srce je uzmicalo pred svim mojim razlozima, koji su padali jedan za drugim. Uzviknuh od sveg srca:

— Gertrudo . . . zar misliš, da je tvoja ljubav kažnjiva?

Ona me ispravi:

— N a š a ljubav... Moram o tom da još promislim.

— A onda?... — Iznenadila me molba u mojem glasu, dok je ona nastavila bez predaha:

— Ali zato ne ću prestati da vas ljubim.

Sve se to dogodilo sinoć. Oklijevao sam isprva, da pišem o tom.. Ne znam više, kako se šetnja svršila. Stupali smo brzo, kao da hoćemo pobjeći, i ja sam držao njenu ruku stisnutu uza se. Moja je duša u tom času ostavila tijelo — činilo mi se, da bi nas mogao najmanji šljunak na putu oboriti na zemlju.

19. maja.

Martins se vratio jutros. Gertruda se može operirati. Tvrdi to Roux i traži, da mu je povjerimo na neko vrijeme. Ne mogu se protiviti tome, a ipak sam kukavno tražio vremena, da promislim. Molio sam ih, da mi dopuste, da je pripravim... Srce bi mi moralo skakati od veselja, a ja sam u sebi vagao osjećaj, bolan od neizrecive zebnje. Kod pomisli, da moram javiti Gertrudi, da joj se vid može vratiti, uzmanjkalo mi je odlučnosti.

Noć 19. maja.

Opet sam vidio Gertrudu, a nisam mogao da joj kažem. Te večeri u La Grange, kad nikog nije bilo u salonu, popeo sam se sve do njezine sobe. Bili smo sami.

Držao sam je dugo pritisnutu uza se. Nije učinila ni jednu kretnju, da se brani, i kad je podigla čelo prema meni, naše su se usne sastale...

21. maja.

Jesi li za nas učinio, Gospodine, noć tako dubokom i lijepom? Je li to za mene? Zrak je tako topao, a kroz moj prozor ulazi mjesečina i ja slušam beskrajnu tišinu neba. O nejasna ljubavi čitavog svijeta, ti dovodiš moje srce u zanos bez riječi. Ja molim kao izvan sebe; ako ima kakvog ograničenja u ljubavi, ono nije od tebe, moj Bože, nego od ljudi. Moja je ljubav u očima ljudi kažnjiva, kaži mi, da je u tvojima očima sveta!

Kušam da se uzdignem iznad grijeha; grijeh mi se pričinja nesnosnim i ja ne ću da napustim Krista. Ne, ne ću da griješim u ljubavi prema Gertrudi. Ne mogu da iščupam tu ljubav iz srca, a da ne istrgnem i svoje srce. A i čemu? Kad je

ne bih ljubio, morao bih je voljeti iz samilosti; ne ljubiti je više, značilo bi prevariti je; njoj je potrebna moja ljubav.

Gospodine, ne znam više... ja ne znam više od tebe. Vodi me. Katkad mi se čini, da tonem u tamu i da mi je pogled, koji hoću da uzdignem k tebi, oduzet.

Gertruda je juče unišla u lozansku kliniku, odakle ne smije izlaziti dvadeset dana. Ogromnim strahom očekujem njen povratak. Martins će je dovesti natrag. Zatražila je, da joj obećam, da je ne ću posjećivati u klinici.

22. maja.

List Martinsov: operacija sretno uspjela. Neka je blagoslovljen Bog!

24. maja.

Pomisao, da će me vidjeti ona, koja me je sve dosada ljubila, ne videći me, ta misao prouzročila mi je nesnosnu tegobu. Hoće li me poznati? Prviput u životu ispitivao sam plaho zrcala. Ako bude njezin pogled manje blag od njenoga

srca i manje ljubezan, što će biti od mene? Gospodine, čini mi se katkada, da mi je potrebna njezina ljubav, da mogu ljubiti tebe.

27. maja.

Prekomjeran rad pomogao mi je, da su mi prošli ovi zadnji dani bez velike nestrpljivosti. Neka bude blagoslovljen onaj posao, koji može učiniti, da zaboravim na samog sebe; ali, ipak, cijeli dan, kod svakog posla, pratila me je njena slika.

Danas se mora vratiti. Amelija mi je cijeli tjedan pokazivala najbolje strane svoje ćudi. Čini se, kao da me hoće sklonuti na to, da zaboravim na odsutnu. Sprema se s djecom, da svečano dočeka Gertrudin povratak.

28. maja.

Gašpar i Šarlota nabrali su cvijeća, kolikogod su ga mogli naći u onim šumama i livadama. Stara Roza pripravila je svečani kolač, koji je Sara ukrasila nakitom od pozlaćena papira. Očekivali smo je danas opodne.

Pisao sam, da skratim čekanje. Sad je jedanaest sati. Svakog časa dižem glavu i gledam na cestu, kojom imaju doći

Martinsova kola. Nisam htio da im izađem ususret; bolje je i s obzirom na Ameliju, da je dočekamo svi zajedno. Moje je srce burno... Ah, evo ih!

28. uveče.

Kakova mi se užasna noć sprema! Milost, Gospodine, milost! Odričem se njene ljubavi, ali ne dozvoli, da umre!

Kakvog imam razloga, da se bojim! Šta je učinila? Šta je htjela počiniti? Amelija i Sara kazivale su mi, da su je pratile do vrata La Grange, gdje ju je čekala gospojica M. Ona je dakle htjela otići . . . Šta se dogodilo?

Pokušavam, da malo sredim svoje misli. Pripovijesti, koje su mi kazivali, čudne su i protuslovne. Sve se muti u mojoj glavi . . . Vrtlar gospojice M. donio ju je bez svijesti u La Grange. Kazivali su mi, da su je vidjeli, gdje hoda duž rijeke, prelazi u vrtu preko mosta, nadvija se nad most i nestaje; nijesu u prvi čas shvatili, da pada, te nijesu dotrčali, kako bi trebali. Našli su je uz malu splav, kamo ju je bujica zanijela. Kad sam je malo kasnije vidio, još nije bila pri svijesti, odnosno ponovo ju je izgubila, jer na čas se bila osvijestila, hvala njezi, kojom su je odmah obasuli. Hvala Bogu, Martins još

nije otišao. On sebi krivo tumači ovu vrst mrtvila i nehaja, u koji je ona zapala; uzalud su je ispitivali; moglo bi se reći, da ništa ne čuje, ili da je čvrsto odlučila, da će mučati. Disanje joj je teško i Martins se boji, da ne dobije upalu pluća. Naredio je, da joj stavljaju obloge, i obećao, da će se opet vratiti. Učinili su pogrješku, te su je predugo ostavili u mokroj odjeći, htijući, da je što prije dovedu životu. Voda rijeke bila je zaledjena. Gospojica M., koja je jedina mogla izvući iz nje nekoliko riječi, tvrdi, da je Gertruda htjela ubrati nekoliko potočnica, koje su rasle u obilju na ovoj strani rijeke, a kako je bila još nespretna u prosuđivanju udaljenosti, ili kako je možda smatrala čvrstom obalom onaj sag cvijeća ponad vode, naglo se poskliznula... Kad bih mogao da vjerujem, da se radi samo o nesreći, kakav bi težak teret spao s moje duše! Za čitavog je jela bila ipak vesela, jedino nekakav čudnovat osmjeh, koji je nije ostavljao, zabrinjivao me; nekakav prisiljeni osmjeh, koji još nisam poznavao, pa sam ga tumačio kao njezin nov pogled; osmjeh, koji se pričinjao, kao da teče po njenom licu poput suza i uz koji me svagdanje veselje ostaloga društva vrijeđalo. Ona se nije veselila s ostalima. Izgledala je, kao da je otkrila neku tajnu, koju bi mi bez sumnje bila povje-

rila, da smo ostali sami. Nije govorila gotovo ništa; to me nije čudilo, jer uz ostale, čim su postajali veseliji, ona je često postajala tiša.

Gospodine, zaklinjem te, dopusti mi, da govorim s njom. Ja moram znati, šta je. Ako ne budem znao, kako ću dalje živjeti? ... A ipak, ako je ona zbilja htjela da prestane živjeti? Zar je nešto z n a l a? Znala, što? Draga moja prijateljice, što si saznala tako strašno? Što sam ti zatajio? Što si nenadano mogla opaziti?

Proboravio sam više od dva sata uz njezino uzglavlje, ne skidajući očiju s njenih blijedih obraza, s nježnih joj vjeđa i očiju punih neke neizrecive tuge, s njezinih kosa, još mokrih, sličnih algama, rasutih oko nje po jastucima — slušajući njeno nejednako i teško disanje.

29. marta.

Gospojica Lujza dala me pozvati ujutro, baš kad sam se spremao u La Grange. Iza gotovo mirne noći Gertruda se oslobodila svoje ukočenosti. Nasmiješila mi se, kad sam stupio u sobu, i pozvala me, da sjednem do njenog uzglavlja. Nisam se usudio da je pitam, a i ona se bez sumnje bojala mojih pitanja, jer mi je odmah rekla, da me predusretne:

— Kako vi zovete ono plavo cvijeće, koje sam htjela ubrati na obali? Vi ste spretniji od mene, hoćeti li mi načiniti kiticu? Ja ću je staviti tu, uz krevet...

Neprirodna veselost njenoga glasa dojmila me se neugodno i ona je to bez sumnje opazila, jer je dodala ozbiljnije:

— Ne mogu jutros da govorim, suviše sam umorna. Hoćete li ubrati to cvijeće za mene? Ali odmah se vratite.

Kad sam poslije jednog sata donio za nju kitu potočnica, gospojica Lujza mi reče, da Gertruda spava i da me ne može primiti do večera.

Naveče sam je opet vidio. Nagomilani jastuci na njezinu krevetu podržavali su je, te se činilo, kao da sjedi. Njezina kosa, sada počešljana iznad čela, bila je isprepletena potočnicama, koje sam joj donio.

Imala je jamačno groznicu i izgledala veoma potištenom. Držala je u svojoj gorućoj ruci moju, koju sam joj pružio; ostao sam stojeći uz nju.

— Treba da vam nešto priznam, pastore; bojim se, da ću ove noći umrijeti, — reče. — Jutros sam vam lagala. Ono nije bilo radi cvijeća... Hoćete li mi oprostiti, ako vam kažem, da sam se htjela ubiti?

Pao sam na koljena uz njezinu postelju, zadržavši njezinu slabu ruku u svo-

joj; ali ona se oslobodi i počne milovati moje čelo, dok sam ja zabušio lice u jastuke, da sakrijem suze i ugušim jecaje.

— Vi jamačno mislite, da je to vrlo zlo, — primijeti ona, i kako joj nisam odgovorio, nastavi nježno:

— Dragi prijatelju, dragi prijatelju, vi valjda vidite, da ja zauzimam previše mjesta u vašem srcu i u vašem životu. Kad sam se opet vratila u vašu blizinu, to mi je prvo upalo u oči; rastužilo me, što sam to svoje mjesto otela drugoj, koja je zbog toga žalosna. Moj je grijeh, što to nisam otkrila već ranije; ili — pošto sam to već prije znala — što sam vas pustila, da me ljubite. Ali kad sam odjednom ugledala njeno lice, kad sam vidjela na njezinom bijednom licu toliko žalosti, nisam više mogla podnijeti pomisao, da je ta njezina bol moje djelo... Ne, ne, nemojte si ništa spočitavati; pustite me, da idem, i vratite joj njezino veselje.

Njezina je ruka prestala da miluje moje čelo; ali ja sam je uhvatio i obasuo poljupcima i suzama. Ona se nestrpljivo oslobodi i uze je tresti neka nova bojazan.

— Nego to nije ono, što sam htjela reći; ne, to nije ono, što sam htjela reći, — ponovi ona, i ja opazim, kako joj se čelo oznojilo. Zatim zatvori oči i tako je ležala neko vrijeme, kao da želi sabrati misli ili se opet vratiti u prijašnje stanje sljepoće; i najprije uze drhtavim i očajnim, a zatim se rasplamti uzdignutim glasom, koji je, dok je opet počela otvarati oči, postajao sve jačim:

— Kad ste mi vratili vid, moje su oči našle svijet mnogo ljepšim, o kakvom ja nisam mogla ni sanjati; jest, doista nisam mogla ni zamisliti, da je dan tako jasan, zrak tako čist, nebo tako ogromno. Ali još teže sam mogla zamisliti, da su ljudi tako skrbni; i kad sam došla k vama, znate li, što mi se najprije javilo? Ah! moram vam to ipak reći: prvo, što sam vidjela, bila je naša pogrješka, bio je naš grijeh. Ne, ne branite se. Sjećate li se riječi Kristovih: »Kad biste bili slijepi, bili biste bez grijeha«. Ali sada, ja to vidim... Uspravite se, pastore. Sjednite ovamo, do mene. Slušajte me, ne prekidajte me. U vrijeme, koje sam provela u klinici, čitala sam ili sam si dala čitati stranice, kojih još nisam poznavala, a koje mi vi niste nikada čitali. Sjećam se jednog retka iz Svetog Pavla, koji sam ponavljala čitav dan: »Ja življah za sebe, ja življah nekad bez zakona; a kad dođe zapovijest, onda grijeh oživlje, a ja umrijeh«.

Govorila je to u najvećem ushitu veoma glasno i posljednje je riječi gotovo vikala, tako te sam bio u neprilici kod pomi-

sli, da će je vani čuti. Zatim zatvori oči i ponovi ove posljednje riječi, kao sama za se, mrmljajući:

— »Onda grijeh oživlje — a ja umrijeh«.

Drhtao sam, srce mi se sledenilo od nekog užasa; htio sam da joj skrenem misao na drugo.

— Tko ti je čitao te retke? — upitam.

— Žak, — reče ona, otvorivši oči i gledajući me nepomično. — Znate li, da se on obratio?

To je bilo previše; zaklinjao sam je, da šuti, ali ona nastavi:

— Dragi moj prijatelju, ja sam vas mnogo namučila; između nas ne smije ostati laž. Kad sam vidjela Žaka, shvatila sam, da nisam ljubila vas. To je bio on. On je bio isti kao i vi, hoću reći, da je imao lice, kakovo sam zamišljala u vas... Ah! Zašto ste učinili, da ga odbijem? Ja bih se bila za njega udala.

— Gertrudo, ti ga možeš još dobiti, — povičem u očaju.

— On je već zaređen, — reče ona naglo. Zatim se strese od jecanja. — Željela bih, da se njemu ispovjedim . . . — uzdisaše ona u nekom zanosu. — Vidite, da mi ne preostaje nego da umrem. Žedna sam... Zovite nekoga, molim vas. Guši me, ostavite me samu. Ah! nadala sam se,

da će mi biti mnogo bolje, kad vam sve kažem. Ostavite me. Ostavimo jedan drugoga. Ne mogu vas više vidjeti.

Ostavio sam je. Pozvao sam gospojicu M., da me zamijeni kod nje. Njezina krajnja uzrujanost strašila me, ali moja prisutnost pogoršava njeno stanje. Molio sam, neka mi dođu javiti, ako joj bude gore.

30. maja.

Nažalost! Nisam je mogao vidjeti, nego tek onda, kad je zaspala. Jutros je u osvitku dana umrla, poslije noći bunila i iznemoglosti. Žak, kojega je na posljednju molbu Gertrudinu gospojica M. obavijestila brzojavkom, stigao je nekoliko sati poslije svršetka. On mi je okrutno spočitnuo, da nisam dao prizvati svećenika, dok je još bilo vremena. No kako sam to mogao učiniti, kad mi nije bilo poznato, da se i ona za vrijeme boravka u Lausanni, očito nagovorena od njega odrekla vjere. On mi saopći u isti čas i svoje i Gertrudino preobraćenje. Tako me ostaviše najedamput ova dva bića. Čini mi se, da su — rastavljeni po meni za čitavog života — nakanili da mi pobjegnu i da se oboje sjedine u Bogu. Ali ja sam se uvjerio, da u Žakovu preobraćenju ima više rasuđivanja nego ljubavi.

— Dragi oče, — reče mi on, — ne pristaje mi, da vas osuđujem, ali primjer vaše zablude pokazao mi je put.

Kad je Žak otputovao, bacio sam se na koljena pred Amelijom, zamolivši je, neka moli za mene, jer sam osjećao, da mi netko mora pomoći. Ona je samo glasno čitala: »Oče naš . . .«, zašutivši iza svakog retka, i ta je šutnja ispunjala našu molitvu.

Htio sam da zaplačem, ali sam osjećao, da mi je srce suho kao pustinja.

(Preveo *Lj. W.*)